

Cort Aslaksen.
I Anledning af Oskar Garsteins Disputats.

I.

Af **Bjørn Kornerup.**

1. Der er næppe Grund til at tro, at der er ret mange Teologer og Historikere i vore Dages Danmark og Norge, hvem Navnet Cort Aslaksen er bekendt. Endnu færre er sikkert de, der har en klar og fyldig Forestilling om hans Personlighed, om hans Udvikling, om hans Indsats, om hans Deltagelse i Samtidens Kampe, om hans hele Plads i dansk-norsk Kirkehistorie, om hans Idéer og Idealer.

Men forholder det sig saaledes, maa man da ikke spørge: er der saa nogen rigtig Mening i, at en ung begavet Mand ofrer Aar af sit Liv paa at studere og skildre en Personlighed, der staaer i saa uklare Omrids selv hos dem, der dyrker Fagvidenskaberne, end sige hos den store, saakaldte dannede Almenhed?

Svaret paa dette Spørgsmaal har Oskar Garstein selv givet gennem sin Bog — et vægtigt og overbevisende Svar, der maa bringe enhver Tvivler til Taushed. Gennem alle Bogens Blade lyder det: saa sandt som det er en værdig og naturlig Opgave for Historien, i dette Tilfælde Kirkehistorien, at kaste nyt Lys over Personligheder og Tidsrum,

Oskar Garstein, Cort Aslakssøn. Studier over dansk-norsk universitets- og lærdomshistorie omkring år 1600. Oslo 1953. (Lutherstiftelsens forlag). (399 S.). — De følgende Bidrag bringer i en lidt forkortet Form Hovedindholdet af de Indlæg, som de officielle Opponenten fremførte ved Afhandlingens Ventiler for den teologiske Doktorgrad paa Universitetet i Oslo den 12. Maj 1954.

der endnu henligger i et vist Halvmørke, saa sandt maa det siges at være særdeles formaalstjenligt at vie en betydelig Arbejdsindsats paa at drage Cort Aslaksens videnskabelige og menneskelige Personlighed frem for Dagen. Aslaksen hørte vel ikke til de banebrydende, de skelsættende Skikkelser, til de Personligheder, til hvis Ord og Tanker Slægt efter Slægt vender tilbage, men han var en højtbegavet Mand, der i sin Tid har ydet det fortrinlige paa en Række forskellige Omraader, og hvis Arbejder i flere Henseender danner et Højdepunkt i Tidens videnskabelige og teologiske Kultur, en Mand, der ved sin hele Position kom til at spille en betydelig Rolle i sin Tidsalders Kirkehistorie, en Mand endelig, der kan betragtes som den sidste store Repræsentant for en Retning, der har øvet en meget væsentlig Indflydelse i dansk-norsk Kirkeliv, Filippismen. Hertil kommer endvidere, at han er den første Nordmand, der i efterreformatorisk Tid ikke blot arbejdede sig frem til den højeste Post i Universitetsverdenen i Riget, men ogsaa ved sine Skrifter vandt sig et virkeligt Navn i den europæiske videnskabelige Republik¹. — Betragter man derfor alene Cort Aslaksens egen Udvikling og Indsats, forekommer det mig at være særdeles velbegrundet at gøre ham til Genstand for en dybtgaaende Monografi.

Men hertil kommer endnu et Moment: rent bortset fra hans eget Værd, er han i høj Grad velegnet til at belyse mange Sider af Tidsalderens Aandshistorie. Baade ved sin egen Udvikling og ved den Stillingtagen til Periodens store Spørgsmaal og de bitre Kampe, som Omstændighederne førte ham ind i, maa han opfattes som en ikke uvæsentlig Faktor i Datidens aandelige Hændelsesforløb.

¹) Ikke uden Grund har Dr. Garstein derfor som Motto forsynet sin Bog med disse Verslinier til Cort Aslaksen fra Niels Mikkelsen Aalborg:

O Norge, det er dig stor prijs,
Du saadann' Mend oss sendte,
Fra klippen graa, fra huid en ijs,
Huo skuld' sligt der fra vente?

Vel er det sandt, at han i det store afsluttende Opgør mellem Kryptokalvinismen og den frembrydende strengere lutherske Ortodoksi for saa vidt kom til at staa som en slagen Mand, som han maatte bøje sig for den ny Tids diktatoriske Retning og give Udtryk for en teologisk Helhedsanskuelse, som han næppe af Hjertet kunde dele, og som i hvert Tilfælde stod i Modstrid med hans egne aandelige Forudsætninger — men det er jo ikke blot Sejrherrernes Historie, der bør skrives; ogsaa de overvundne har et billigt Krav paa Eftertidens Forstaaelse og Interesse.

Nu ved jeg nok, at den Tidsalder, hvori Cort Aslaksen har hjemme, anden Halvdel af det 16. og første Trediedel af det 17. Aarhundrede, ikke hører til dem, der virker dragende paa Forskernes store Flertal. Her i Norden gaar der gerne en hel eller halv Menneskealder imellem hver Gang, en Forsker leverer et mere indtrængende Arbejde over et Emne fra denne Periode. Meget er der ogsaa, som ikke mindst hos Nutidens Mennesker kan virke fjernt eller frastødende ved denne Tidsalder med dens subtile Dogmestridigheder, med dens haardhændede Uniformitetsbestræbelser, med dens gennemgaaende polemiske Tilsnit og dens uhyre Intolerance over for anderledestænkende, men historisk vigtigt er det, at man heller ikke gør dette Tidsrum Uret. Hvor meget Eftertiden end kan have at opholde sig over, var Overgangen mellem det 16. og 17. Aarhundrede dog ingen ringe Tid. I al sin Haardhed var den paa sin Vis ofte præget af store Linier og af et kraftigt aandeligt Liv. Senere Slægter kan forfærdes over eller smile ad de Problemer, der kaldte saa mægtige Kampinstinkter til Live, og misbillige de Midler, der blev anvendt, men vigtigere end at dømme er det at *forstaa* ogsaa denne Tid. Naar man kæmpede paa Livet løs som Løver, var det ofte, fordi man var grebet af en høj Idealisme, der ikke taalte at gaa paa Accord. Hertil kom, at netop dette Tidsrum var en ejendommelig Brydningstid mellem Gammelt og Nyt, og historisk set frembyder Overgangstider jo altid en særlig

Interesse. Jeg maa her minde om et Ord af Dogmehistorikeren Otto Ritschl — ogsaa anført af Præses —¹⁾, der anker over, at medens man uden at blinke kan tilkende de mest sekundære Foreteelser i Oldtid og Middelalder en virkelig forskningsmæssig Betydning, har man kun alt for ofte været tilbøjelig til at underkende Værdien af dyberegaaende Beskæftigelse med den efterreformatoriske Lutherdom og dens Mænd. Man er derfor jævnlig blevet staaende ved bestemte Klichéer, som troligt toges i Arv fra den ene Generation til den anden og stadig reproduceres. Det er derfor paakrævet — i høj Grad paakrævet —, at der paa dette Omraade stadig foretages nye Undersøgelser paa Grundlag af virkelig Kildeforskning, saaledes at tidligere Tidens Misforstaaelser og Mytedannelser ryddes til Side, og man vinder en stedse mere indtrængende Forstaaelse af en Tidsalder, der er langt mere nuanceret og sammensat, end man ofte har troet. Dr. Garsteins *Valg af Emne* maa derfor sikkert kaldes tilfredsstillende og frugtbart.

2. Ogsaa Forfatterens *Disposition* forekommer mig heldig og naturlig, i god Overensstemmelse med den Plan for sit Arbejde, han træffende har angivet S. 21: i første Række at ville levere en realhistorisk Skildring, en Biografi af Cort Aslaksen med alsidig Hensyntagen til Tidens Kirke-, Skole-, og Universitetshistorie, idet han dog samtidig agter at medtage saa meget idéhistorisk Stof, som er nødvendigt til at karakterisere og placere Cort Aslaksen i den rette Sammenhæng. Den specielle Behandling af disse Sider reserveres derimod til et senere Bind.

Set fra et Disputatssynspunkt er denne Stofinddeling derimod ikke den heldigste, idet Forf. afskærer sig fra netop at behandle de Partier, der først og fremmest trængte til at undersøges, og hvorom han sikkert vilde kunne sige mest nyt. Det foreliggende Bind faar derved kun alt for ofte

¹⁾ Garstein S. 22. O. Ritschl, Dogmengeschichte des Protestantismus I, 12—13.

Karakteren af et Kompilationsarbejde — et godt, grundigt og gennemgaaende solidt Kompilationsarbejde — uden meget nyt Stof og med endnu færre nye Synspunkter. Undertiden kan man fristes til at tænke paa Forfatteren selv ved de Ord, han S. 174 anvender om et Skrift af Cort Aslaksen: »Fra alle kanter hentes byggematerialet ... det sker i en slik grad at man ofte kan spekulere på hva som egentlig er av forfatteren selv«.

Det var i ældre Tid ikke ualmindeligt, at man som Prøveskrifter for Doktorgraden fortrinsvis blot vilde anerkende de Afhandlinger, der opstillede bestemte Teser, hvorom der kunde diskuteres — aabenbart en Arv fra det middelalderlige Disputationsvæsen. Til denne Kategori henhører den foreliggende Afhandling ikke. Men hvor ubestrideligt værdifuldt det end er, om der i en Disputats hævdes nye, frugtbare Synspunkter, saa bør paa den anden Side efter mit Skøn en fyldig, metodisk gennemført Monografi som Biografien af Cort Aslaksen anerkendes som fuldt ud kvalificerende til Opnaaelsen af Doktorgraden. Som Habilitationsskrift er det et gyldigt specimen eruditionis. Forøvrigt er der vistnok Grund til at tro, at den Slags Arbejder i det lange Løb maaske er Forskningen til større Nytte end mange Opstillinger af dristige Teser eller tvivlsomme Hypoteser.

3. En Udlænding er ikke kompetent til at udtale sig om Forfatterens *Sprog*. Han maa indskrænke sig til at udtale sin Glæde over, at Afhandlingen i hvert Tilfælde fremtræder i en Sprogdragt, som gør den lettilgængelig for Læserne, hvad der som bekendt ikke gælder alle norske Bøger i Nutiden.

Den *Stil*, hvori Bogen er skrevet, er klar og grej, velegnet til en videnskabelig Fremstilling. Jeg tror virkelig, at det vilde have glædet Cort Aslaksen at læse denne Bog, og han mangt et Sted vilde have nikket anerkendende ved Udtrykkenes Præcision. Derimod kan Stilen nok nu og da

virke lidt tør og mat. Dr. Garstein er aabenbart bedre som Forsker end som Historieskriver. Tænker man paa et iøvrigt interessant Kapitel som det om Aslaksens Ophold hos Tycho Brahe paa Hveen, kunde man have ønsket noget mere Farve og Glanslys over Skildringen. Man maa med et Suk mindes, hvorledes en Mand som A. D. Jørgensen har kunnet fremmane Billedet af den store Stjernekyndiges Liv paa Hveen som »en skøn Digtning i vor Historie«, hvorledes han gribende har skildret Tychos Færd: »jævnlig paa Udkig efter den store Menneskeverden og dog indad vendt til de stilleste Granskninger, Mennesketanken kan sysle med«¹.

I Forbindelse med Omtalen af Sprog og Stil vil det være rimeligt at dvæle et Øjeblik ved *Forf.s Nøjagtighedsgrad*. Indtrykket af denne er gennemgaaende gunstigt. Hundreder og atter Hundreder af Citater og Kildehenvisninger har jeg haft Lejlighed til at efterprøve og næsten overalt med et positivt Resultat. Hermed skal dog ikke være sagt, at Bogen formelt er pletfri, hvad der vel heller ikke med Billighed kunde ventes af et saa omfattende Værk.

I Almindelighed er der ikke Grund til at opholde sig over de forekommende Fejl², men paa eet Omraade er Fejl-

¹) Her citeret efter H. F. Rørdam i Dansk biografisk Lexikon, 1. Udg., II, 612.

²) Nævnes kan dog følgende: I Forkortelseslisten tales fem Gange om Gamle og Ny kgl. Samlinger, Rostgaardske, Thottske, Uldallske Samlinger for Samling. Sst. (og i Registeret S. 394) staves Langebeks Navn urigtigt Langebeck. S. 119 Note 31 citeres C. T. Engelstofts Afhandling om Nordboernes Studier i Paris i Middelalderen 1802 — han skulde altsaa være i Stand til at skrive Afhandlinger tre Aar, før han blev født! Der er Tale om et Arbejde af hans Adoptivfader L. Engelstoft. S. 129 anføres Titlen paa Plutarchs *Περὶ παιδων ἀγωγῆς*, læs *ἀγωγῆς*. S. 175 Aslaksens berømte Bog »De natura cæli« kom ikke 1596, men 1597. S. 176 Gen. 1, 3, læs Gen. 1, 4. S. 239 Note 39 Danske Kancelli, indkommende Breve, læs indkomne Breve (nu (Koncepter og) Indlæg til Registre og Tegnelser). S. 319 T. B. Birckerod, læs Bircherod. S. 338 Note 65 C. Nielsen, læs O[luf] Nielsen. S. 363 Aslaksens »De verbo Dei scripto« forhandlede ikke 1616, men 1617.

procenten desværre symptomatisk. Det er i Forfatterens Forhold til Latinen, som ikke er behandlet med den Kynighed og Accuratesse, som er ønskelig, naar man har med dette Sprog at gøre. Det bliver derfor nødvendigt at anføre en Del Eksempler herpaa.

S. 129 findes det mærkelige Udtryk, at Aslaksen 1603—4 vilde forelæse over »Præmissa doctrina de ortu et occasu siderum«. Da det er sat med Kursiv, kunde det opfattes som en Bogtitel el. lign., men Lektionskatalogets Tekst, hvorfra det er hentet¹, viser, at det er en absolut Ablativ: Aslaksen vil forklare 2. Bog af Hesiods Bog om Værker og Dage »efter at have forudskikket en Oversigt (doctrina) over Stjernernes Opgang og Nedgang«. S. 134 »in Latinus«, læs in Latinis. S. 140 »Johannes Avenarius' store utførlige Grammatices Ebraicae Sanctae Linguae«, læs Grammatices .. tres Partes. S. 222 det meningsløse »Classis III. De hominis redemptione, atque Christum facta«, læs per Christum facta. S. 249 »in originale«, læs in originali. S. 258 Note 72 »nova locutiones«, læs novæ locutiones. S. 277 »de concilio episcopi«, læs de consilio episcopi. S. 306 Prælectiones theologiæ, læs theologicæ (jvfr. S. 302). S. 307 om-tales Brochmands »Notæ brevicula«, læs breviculæ. S. 319 det meningsløse »qui appendix erit ad Conr. Aslaci chronologiam annexam orationi ipsius jubileus Anni 1617«, læs jubileæ. S. 320 maa en grov Fejl i Latinen anholdes: »ducta per D. Cunradum Aslacum .. professore publico« — en Apposition i Ablativ til et Substantiv i Accusativ! Læs: professorem publicum. S. 320 angives et Haandskrifts Titel »Chronologica Danica«. Det vækker straks Mistanke, og et Eftersyn viser, at Titlen er »Chronologia Danica«. S. 329 (og S. 373): »Decretum S. Officii«, læs Officii. S. 362 (under 1607) »pro titulo Doctoris in S. Theologia«, læs in S. Theologia. S. 362 (under 1613) »actionem«, læs actionum. S. 363 (under 1620) »ad Cunrado Aslaco«, læs ab C.A. S. 366 (under første Titel) »in Exodem«, læs in Exodum. S. 366 (under 1619) »respondente Bartholini Eschilli Otzingio«, læs Bartholino. S. 369 »nomina studiosorum, qui Tychonis Braheo .. inservierunt«, læs Tychoni B.

4. Vigtigere end det formelle er det reale. Det maa da uden Tvivl siges, at *Indholdet* i den nye Biografi af Cort

¹) H. F. Rørdam, Københavns Universitets Historie IV, 539.

Aslaksen som Helhed gør et overbevisende Indtryk. Det Billede, der tegnes af Aslaksens Liv og Udvikling, af hans Standpunkt og Forhold til Tidens Rørelser forekommer mig i alt væsentligt rigtigt.

Afhandlingen vidner først og fremmest om Jernflid, om Soliditet og om nøgtern kritisk Sans. I Almindelighed er Forf. forsigtig med at drage Slutninger særlig ud fra et spinkelt Kildegrundlag — et Par Steder, hvor dette ikke har været Tilfældet, er Undtagelser, der bekræfter den almindelige Regel. Et Udtryk, der ofte genfindes, er »det vet vi ikke«, og hvor beklagelig en saadan Konstatering end kan være i historisk Henseende, saa tjener den til Ære for Forf.s Redelighed. Forf. viser endvidere et godt Kendskab til Tidens ingenlunde lettilgængelige teologiske og filosofiske Problemstillinger og er i Besiddelse af en velgørende europæisk Orienterthed.

Først og sidst vil jeg dog som Bogens ypperste Fortrin fremhæve dens Objektivitet. Ikke mindst paa kirkehistorisk Omraade er det sjældent at blive stillet over for et Arbejde, der er saa ganske frit for alle Sidetendenser, et Arbejde, som ene og alene har den historiske Sandhedserkendelse til Maal. I saa Henseende indtager Bogen en Æresplads og viser klart, hvor frugtbart det er at gaa ud fra Grundbegrebet af Kirkehistorien som en selvstændig *historisk* Disciplin, ikke — som det undertiden hævdes — som et Bifag til Dogmatiken.

Hermed hænger sammen, at Forf. overalt har villet se med sine egne Øjne og paa primært Kildegrundlag efterprøve de Oplysninger og Opfattelser, han har mødt hos andre, før end han har godtaget dem. Iøvrigt viser Bogen et fortræffeligt Kendskab baade til Kilder og senere Litteratur. Forf. sidder inde med den fornødne Læsefærdighed i Latin — en sjælden Foreteelse i vore Dage —, om han, som ovenfor berørt, ikke overalt viser den strengeste Sikkerhed i de grammatiske Former, og han har erhvervet sig en — i alt Fald agtværdig — Øvelse i at læse Datidens

Haandskrifter. Et og andet vil der dog senere være at bemærke i saa Henseende.

I Sammenhæng med Spørgsmaalet om *Litteraturbenyttelsen* maa jeg omtale en enkelt Ting. Forholdene har ført det med sig, at Forf. paa mange Punkter har kunnet støtte sig til et snart gammelt Arbejde af mig om et parallelt Emne, min Bog om Hans Poulsen Resen (I, 1928). Jeg haaber ikke at gøre mig skyldig i nogen Selvovervurdering, naar jeg tror at kunne hævde, at den ofte har tjent Forf. som en Ariadnetraad i Emnets og Tidens Labyrinther, og det har naturligvis været mig en Tilfredsstillelse at se, at han kun sjældent er kommet videre end jeg. Gennemgaaende erkender Forf. sin Gæld til sin Forgænger, men jeg synes nok undertiden, at han har været tilbøjelig til at pløje vel flittigt med min Kalv. Paa nogle Steder findes der saa nær Lighed mellem Dr. Garsteins og min Fremstilling, at man vistnok kan tale om direkte litterær Afhængighed, og paa andre Steder — som jeg senere skal komme til — havde jeg ikke fundet det upassende, om Forf. havde givet en nøjere Henvisning til mit Arbejde.

Naturligvis er der for en Forfatter Grund til at glæde sig over, at hans Arbejde bliver benyttet af andre — det er jo derfor man forsker og skriver —, men jeg siger næppe for meget, naar jeg antyder, at det hos en Mand som Forfatteren til en Bog af den Rang som den foreliggende i hvert Tilfælde vilde have vidnet om lidt mere stilistisk Opfindsomhed, om han ikke oftere i den Grad havde formet sin egen Fremstilling som en Pastiche efter en tidligere Forfatter.

Men maaske har Forf. saa stærkt levet sig ind i det 17. Aarhundredes Aand og litterære Praksis, at han billiger, hvad han selv siger S. 318 om Periodens Historieskrivere: »Tidens forfattere havde den vane å overta hele stykker fra eldre litteratur uten å angi hvor lånet kom fra, og man blir henvist til å foreta sammenligninger med tidligere historikeres verker for å avgjøre de forskjellige opplys-

ningers proveniens.« I saa Fald har Forf. i temmelig rigt Maal indirekte anvist senere Forskning nye Opgaver!

5. Før Forf. gaar over til sin egen Behandling af Emnet, giver han — meget fortjenstfuldt — som Baggrund for denne en Oversigt over tidligere Fremstillinger af Cort Aslaksens Levned (S. 15—22). Man maa sikkert være ganske enig med ham i hans Karakteristik af den tidligere Cort Aslaksen-Forskning, som den markeres gennem Hovedstadierne: Ligprogrammet af 1624, Erasmus Vindings Regia Academia Hauniensis, 1665, Erik Pontoppidans *Annales ecclesiæ Danicæ*, III, 1747, H. F. Rørdams mange Bidrag, hvortil saa kommer de nyeres Arbejder.

Som den første og i mange Henseender vigtigste Primærkilde nævnes S. 16 det af Professor Jesper Brochmand udstedte *Programma funebre* af 10. Februar 1624 over Aslaksen. Flere Gange senere (S. 49, 50, 340) tales der da ogsaa om Jesper Brochmand som Aslaksens »første biograf«. Dette er en misvisende Betegnelse. Vel har Jesper Brochmand i sin Egenskab af Rector magnificus udstedt Programmet, men det er forfattet af Universitetets Notar. Det var fast Skik i Datiden (hvad Forf. forøvrigt ved god Besked med, jvfr. S. 127). Det havde da maaske været Umagen værd at opspore Navnet paa den daværende Notar. Det var Jesper Brochmands Broder, Professor i Filosofi, siden i Teologi, Hans Rasmussen Brochmand († 1638), Universitetets Notarius 1623—27¹. Han, ikke Jesper Brochmand, er da Cort Aslaksens første Biograf.

Blandt senere Bidrag til Aslaksens Biografi kunde man her have ventet at se opført det fortræffelige Skrift af Albert Thura, *Idea historiæ litterariæ Danorum*, 1723. Det nævnes dog i Litteraturfortegnelsen (S. 385) og ses ogsaa at være benyttet andetsteds (S. 212, 225). Af nyere Skrifter, som Forf. ikke synes at have kendt, savner man Niels Nielsen, *Matematiken i Danmark 1528—1800*, 1912, S. 10—11.

¹) Efter Acta Consistorii.

6. Cort Aslaksen var født i Bergen 1564 af borgerlig Slægt. Han gik i Skole først i sin Fødeby, siden i Malmø og kom som Student til København 1584. Fra 1590 til 1593 var han Famulus hos Tycho Brahe paa Hveen og tog 1593 Magistergraden i København for derpaa at drage udenlands.

Alt dette behandles i 1. Hovedafsnits fire Kapitler (S. 23—67). Om de tre første maa det vistnok siges, at de er meget spinkle. De maa være det paa Grund af Kildestoffets hele Karakter og bestaar for en væsentlig Del af mere eller mindre sandsynlige Tilbageslutninger fra almindelige Forhold i Datiden.

Anderledes forholder det sig med det 4. Kapitel om Opholdet paa Hveen. Her er ikke blot med Omhu sammenstillet alle Oplysninger om det indbyrdes Forhold mellem Tycho og Aslaksen, men ogsaa givet et interessant, om end maaske vel bredt, Omrids af Tycho Brahes teologiske Helhedsopfattelse. Denne er af Betydning for Forstaaelsen af Aslaksens senere Standpunkt, idet man sikkert maa være enig med Forf. i, at Opholdet paa Uranienborg har sat uudslættelige Mærker paa den unge Mand og bidraget til at præge hans Standpunkt for Livet. Især har det utvivlsomt prædisponeret ham til de kryptokalvinske Sympatier, han senere lagde for Dagen.

Nogle Enkeltheder kræver nærmere Omtale. S. 26 fortælles, at en af Bergen Skoles Disciple var en nær Slægting af daværende Borgmester i København Mads Clausen. I den Anledning tilføjer Forf. en Sætning, der unægtelig kalder paa Smilebaandet: »lite har vel skolens myndigheter ant at unge Cort mange år senere skulle komme i et slektskabsforhold til en mann som bekleddede samme stilling som den Matz Clawesson i sin tid hadde hatt«. Nej, det vilde sandelig være for meget forlangt af de brave Skolemænd i Bergen og have forudsat en næsten upassende Grad af clairvoyance!

S. 27 omtales blandt Forfattere af de i Datiden brugelige

Skolebøger Peter Schade. Det lyder vildledende. Mandens litterære Navn var Petrus Mosellanus (og opføres ogsaa under dette i Allgemeine deutsche Biographie). Han døde 1524 som Professor i Leipzig og er Forfatter til den af Peder Palladius anbefalede Pædologia¹.

S. 29—30 hævdes det, at Cort Aslaksen næppe har kunnet have haft den bekendte Lektor i Bergen Absalon Pedersen Beyer til Lærer, men ikke desto mindre vil Forf. tilskrive ham en Betydning for Aslaksen ved gennem Mellemled at udvikle hans norske Nationalfølelse, idet det forudsættes, at denne ellers den Gang var »lite udviklet«. Dette forekommer mig ikke helt overbevisende. Der kan dog ogsaa fra disse Aarhundreder nævnes andre Eksempler end Absalon Beyer paa Mænd med en stærk norsk Hjemstavns-kærlighed. Saaledes kan der henvises til en Biskop, født i Bergen en Menneskealder senere, Peder Jensen Kragelund, der højt op i Aarene bevarede Kærligheden til sin Fødeby². Der kan ogsaa mindes om en med Aslaksen aldeles samtidig Mand, den norskfødte senere Biskop i Viborg Niels Lauridsen Arctander, der i Fortalen til sit Skrift »Speculum miseræ humanæ«, 1610, ytrer, at Udgivelsen havde til Formaal »min Kærlighed, Taknemmelighed og Tjenstvillighed mod mit kære Fæderneland og besynderlig Trondhjems By... at lade se og te«³.

S. 37 Note 10 kaldes det »høyst sannsynlig«, at Cort Aslaksen har faaet Understøttelse til sine Studier af Kapitlet i Bergen. Det anvendte Udtryk er præget af overdreven Forsigtighed, som det tilføjede Kildested (Vinding, Regia Academia p. 195) viser. Her læses nemlig: »Stipendium... qvod Capituli Bergensis Antistites in ipsum contulerunt«. Paa næste Side har Forf. da ogsaa glemt sin Forsigtighed og taler glat væk (med Rette) »om hvilken betydning domkapitlets støtte har vært for Cort Aslakssøn«.

¹) Jvfr. Bjørn Kornerup, Ribe Katedralskoles Historie I, 266, 269.

²) Jvfr. hans Levned i Kh. Saml. 7. R. I, 267 ff., især S. 270—1.

³) Anf. Skrift, Fortalen Bl. C 2.

S. 59 Note 40 taler Forf. om Niels Hemmingsens Opfattelse af Bethlehemsstjernen, som han havde fremsat den i sin Postilla [1561], og det tilføjes, »at Hemmingsen fastholder denne fortolkning i sin sterkt etterspurte Postilla eller Forklaring paa Euangelia« [1576]. Denne Formulering giver Indtrykket af, at der her er Tale om to selvstændige Værker af Hemmingsen, men det er ikke Tilfældet. Det sidstnævnte er blot en Fordanskning af det første ved den bekendte Folkeskribent Rasmus Hansen Reravius.

To Punkter i dette Afsnit kræver en mere indgaaende Omtale. Det ene er Behandlingen S. 47 af det første Skrift, der bærer Cort Aslaksens Navn paa Titelbladet, »Theses de sacro veteris ecclesiae ministerio«, 1589. Med Hensyn til Forfatterskabet til denne Tesesamling ender Forf. i et non liquet, idet han er klar over, at det kan tilskrives enten Professor Anders Lauridsen som Præses eller Cort Aslaksen som Respondent¹. Indre Grunde er ikke tilstrækkelige til at afgøre Spørgsmaalet.

Til nærmere Belysning af dette skal følgende anføres: i min Besiddelse findes et Eksempplar af den paagældende Disputats, der paa Titelbladets Fod bærer den haandskrevne Dedikation: »D: Christiano Holk. Secretario regio: dn. suo mittit auctor.« Men herved er man tilsyneladende lige vidt; thi hvem er denne »auctor«? Spørgsmaalet kan kun løses ved sammenlignende Haandskriftsstudier, men de maa i dette Tilfælde kæmpe med særlige Vanskeligheder. En Prøve paa Cort Aslaksens Haand er først kendt fra et Tidspunkt, der ligger ca. ti Aar efter Dedikationen. Den viser nogen Lighed med denne, men ikke paa afgørende Maade. Med Hensyn til Anders Lauridsens Haand stiller det sig endnu vanskeligere. Intet Brev eller Manuskript synes bevaret med hans Haandskrift. Det er da saa heldigt,

¹) Man savner iøvrigt her en Henvisning til den skarpsindige Behandling af det meget vigtige Spørgsmaal om Forfatterskabet til Datidens akademiske Disputatser i J. Oskar Andersen, Holger Rosenkrantz den Lærde, 1896, S. 26 ff.

at der ud for en Liste over Kommunitetsalumner i Kommunitetets gamle Matrikel 1577 ff. med Hans Poulsen Resens Haand findes tilføjet »scripta manu D. And. Lavr«¹. Dette Vidnesbyrd maa anses for aldeles afgørende, da Resen selvfølgelig maa have kendt sin tidligere Lærers (og senere Svigerfaders) Haand. Sammenligner man nu Haandskriften i Alumnelisten med Dedikationen nøje Bogstav for Bogstav, vil man se, at det er den samme, som har skrevet begge. Følgelig er samtidig Beviset leveret for, at det er Anders Lauridsen, ikke Cort Aslaksen, hvem Forfatterskabet til Teserne af 1589 maa tilskrives. Dette har Dr. Garstein naturligvis ikke kunnet vide.

Det andet Punkt i dette Afsnit, som opfordrer til nærmere Drøftelse, angaar Aslaksens Opnaaelse af det kgl. Rejsestipendium og hans Kaldelse til Tycho Brahe (S. 47—50). Der synes her at findes en vis Uoverensstemmelse mellem de ældste Kilder, men jeg har svært ved at dele Forf.s Opfattelse af, at dette skulde udgøre et saa vigtigt Problem, at der er Grund til at ofre næsten fire store Sider paa at behandle det. Heller ikke kan jeg tiltræde Forf.s Løsning af dette »Problem«.

Følgende Momenter synes at staa fast²:

1) senest den 26. Oktober 1590 har Cort Aslaksen tiltraadt en Tjeneste paa Hveen hos Tycho Brahe;

2) den 17. November 1590 udstedes der af Regeringsraadet et Anbefalingsbrev for Aslaksen til at komme i Betragtning ved Uddelingen af det kgl. Rejsestipendium;

3) den 30. November s. A. læses dette Brev i Konsistorium, og den 16. December træffes her nærmere Bestemmelser om Tildelingen af Stipendiet;

4) først 1593 opnaar Aslaksen Stipendiet.

Forf. tager nu sit Udgangspunkt i Kongebrevet af 17.

¹) Jvfr. H. F. Rordam, Historiske Samlinger og Studier III, 341.

²) De vigtigste Kildesteder til Oplysning om denne Sag findes i H. F. Rordam, Kjøbenhavns Universitets Historie IV, 369—70. Kh. Saml. 2. R. V, 64—5. Vinding, anf. Skrift p. 196.

November 1590¹⁾, og to Problemer beskæftiger ham især i denne Sammenhæng:

1) hvorledes var det muligt, spørger han, at Cort Aslaksen kunde vove at modtage Kaldelsen til Hveen, før end Stipendiesagen var afgjort?

2) og hvordan skal man stille sig til den gamle Efterretning hos Vinding, at det var Tycho Brahes Anbefalings-skrivelse, der banede Aslaksen Vejen til Rejsestipendiet?

Nu skal det selvfølgelig være langt fra mig at forsøge paa at ville harmonisere Kildevidnesbyrd, der strider mod hverandre, men jeg tror ikke, det er Tilfældet her. Jeg er da kommet til en anden Opfattelse af Hændelsesforløbet end Dr. Garstein.

1) For det første forekommer det mig, at Forf. ikke helt nøjagtigt har opfattet Kongebrevet af 17. November 1590. Dets hele Karakter viser, at det aabenbart er et af Tidens almindelige Ekspektancebreve (som ved talrige Præstekald o.l.). Brevet gælder ikke en øjeblikkelig Foranstaltning, men har Henblik paa en senere Tids Forhold — jvfr. dets eget Udtryk »udi Fremtiden«. Der er derfor intet mærkeligt i, at Aslaksen med Udsigten til at opnaa et saadant Brev kunde tage imod en midlertidig Ansættelse hos Tycho Brahe.

2) Iøvrigt hedder det udtrykkeligt, at Stipendiet først skulde blive ledigt, før end det kunde gives til Aslaksen. Det fremgaar ogsaa af Forhandlingerne i Konsistorium den 16. December 1590, hvor Livlægen Peder Sørensens Brev om Sagen oplæses. Det er nemlig urigtigt — som det refereres af Forf. S. 49 —, at Peder Sørensen »ba om«, at Cort Aslaksen maatte vente med at faa Stipendiet, indtil

¹⁾ Dr. Garstein finder det fornødent S. 47 at genoptrykke hele Kongebrevet tilmed med den gamle irregulære Bogstavering. Da han synes at kende Originalen (i Universitetets Arkiv), vilde det have været nok saa rimeligt at lægge denne til Grund i Stedet for blot at genoptrykke Rørdams Tekstrecension (anf. Skrift IV, 369—70), der her ikke helt er præget af den Akribi og Konsekvens, som Nutiden fordrer.

hans Tjenestetid paa Hveen var omme. Nej, det, Peder Sørensen siger, er, at Stipendiet var lovet Aslaksen paa den Betingelse, at først skulde en anden Mand, Mag. Niels Svaning, nyde det. Dette kunde forøvrigt — følger Peder Sørensen til — ske saa meget desto lettere, som Cort Aslaksen var traadt i Tjeneste hos Tycho Brahe. Hertil sluttede Professorerne sig. Jeg maa derfor opfatte Peder Sørensen ikke just som Talsmand for Cort Aslaksen eller Tycho Brahe, men for Niels Svaning, hvad der forøvrigt var nok saa naturligt, som denne 1590 var Mediciner¹, og de øvrige Spekulationer, som Forf. gør sig med Hensyn til Tycho Brahes eventuelle Indgriben ved denne Lejlighed, synes mig ikke paakrævede.

3) Hvad angaar Tycho Brahes Anbefalingsskrivelse for Cort Aslaksen til at opnaa det kgl. Rejsestipendium, er jeg tilbøjelig til at mene, at Forf. har Ret i, at denne næppe kan henføres til 1590, men hertil er rigtignok at sige, at Vinding heller ikke har et eneste Ord herom, saadan som det fremstilles hos Forf. Han siger blot, at Cort Aslaksen efter tre Aars Ophold hos Tycho Brahe i den Grad havde vundet dennes Gunst, at han forsynede ham med en Anbefalingsskrivelse til Opnaaelse af Stipendium regium. Med andre Ord: da det Tidspunkt kom 1593, da Ekspektancebrevet af 1590 kunde træde i Kraft, modtog Aslaksen af Tycho Brahe en Anbefaling hertil aabenbart som Paa-skønnelse af sin gode Tjeneste.

Jeg har anset det for nødvendigt at opholde mig saa længe ved disse Spørgsmaal, ikke fordi jeg anser dem for særlig vigtige, men fordi Forf. tillægger dem ikke ringe Betydning, og for at paavise Svagheder ved den anvendte Metode.

¹) Niels Svaning omtales ikke i Ehrencron-Müllers Forfatterlexikon. Han havde 28. Januar 1590 været Respondent ved en Disputats hos Prof. med. Anders Christensen (Lauritz Nielsen, Dansk Bibliografi 1551—1600 S. 88). Han var en Søn af Ribe-Dekanen Hans Svaning og døde 1592 som Magister i Strassburg (J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse 1536—1660 S. 193).

7. Den lange Udenlandsrejse, som Cort Aslaksen efter Tidens Skik drog ud paa 1593—99, behandles i 2. Hoved-afsnit (S. 68—123). I en Række kortere eller længere Kapitler skildres her hans Ophold i en Del Universitetsbyer (Rostock, Wittenberg, Herborn, Heidelberg, Basel, Genève, Orléans). Som Helhed maa man sige, at det er en levende og interessant Skildring af Universitetsforhold og Studieliv i tyske, franske og schweiziske Stæder, der her gives, men hele Afsnittet indeholder overmaade lidt nyt — det hviler mest paa andres Arbejder —, og hvad værre er, paa Grund af Kildestoffets Karakter ser Forf. sig ikke i Stand til *med Vished* at meddele synderligt om Cort Aslaksens direkte Forbindelse med de fremmede Milieuer. Man maa vistnok som oftest sige, at den Traad, der forbinder Cort Aslaksen med mangfoldige af de udenlandske Personligheder, som jævnlig udførligt skildres, er endog særdeles spinkel. Som Helhed lykkes det dog Forf. at sandsynliggøre, at Rejsen har betydet en væsentlig Befæstelse i de kalvinskeprægede Sympatier, som han vistnok allerede tidligere havde til-egnet sig, bl.a. under Opholdet hos Tycho Brahe. Som Forf. skulde ogsaa jeg tro, at særlig Besøgene i Herborn og Heidelberg (S. 82 f., S. 92 f.) i saa Henseende har været af Betydning for ham.

Derimod kan jeg ikke uden videre godtage Forf.'s Opfattelse (S. 72), at Valget af de kalvinske Studieopholdssteder »gir et klart inntrykk av hans personlige teologiske standpunkt«. Forf. har her ikke i tilstrækkelig Grad taget i Betragtning, at Cort Aslaksen rejste som Mentor bl. a. for Otte Brahe, en Søn af Rigsraad Sten Brahe, der er kendt som en af Kryptokalvinismens afgjorte Tilhængere blandt den danske Adel (herom ved Forf. dog Besked S. 243). Det er derfor rimeligt at tænke sig, at den kalvinskeprægede Rejserute har været nok saa meget bestemt af Sten Brahes Ønsker som af Aslaksens.

Blandt det virkelig nye, Forf. har fremdraget i dette Afsnit, vil jeg især nævne to Ting:

1) S. 80—1 den — som det forekommer mig — ubestrideligt rigtige Gendrivelse af Rørdams Misforstaaelse, at Aslaksen allerede 1578(!) skulde have holdt en Tale »de studiis sanioris philosophiæ« i Wittenberg — han var den Gang endnu Skolediscipel i Malmø!, og

2) S. 88 f. den interessante Redegørelse for den spanske og portugisiske Inkvisions Fordømmelse af Aslaksens Skrift *De natura cæli*, selv om det ikke er lykkedes at føre Undersøgelsen helt til Bunds ved Studier i de paagældende Landes Arkiver. Her staar altsaa en Fremtidsopgave tilbage at løse.

Under Behandlingen af Cort Aslaksens Studieophold havde det maaske ikke været urimeligt noget oftere at nævne min Behandling af parallelle Emner i min Bog om Resen. Saaledes savner jeg S. 73—4 Henvisning til Resen I, 61 f. med Hensyn til Stambøgers Betydning i Almindelighed, delvis ogsaa hvad angaar Forholdene i Rostock, til hvilket Emne jeg dog havde anstillet temmelig omfattende Studier ogsaa ved et Ophold i Byen selv, og især i Genève S. 108 ff.

Maaske kunde det være nævnt, at der findes Stambogsblade fra den bekendte Professor Rudolf Goclenius i Herborn (S. 86, Resen I, 112). Direkte maa jeg beklage mig over, at to Stambogsblade, tilmed fra to meget celebre Personligheder, som jeg først har fremdraget, omtales, som om Fremdragelsen ene skyldtes Dr. Garstein. Det ene er Theodor Bezas til Wulfgang Rhuman (S. 111, Resen I, 126); det andet Giordano Brunos (S. 61). Forf. knytter adskillige Bemærkninger til dette og til et lignende fra Tycho Brahe¹ til Resen, ogsaa fremdraget af mig (S. 99 og S. 109). Særlig beklager jeg denne Forbigaaelse med Hensyn til Bruno, da det er lærerigt at sammenligne hans Stambogsblad med dem,

¹) Heller ikke i Harald Mortensen, Tycho Brahe-Autografer i Stambøger (Astronomiska Sällskapet Tycho Brahe, Årsbok 1953 S. 96) er dette bemærket.

der er omtalt i Spampanatos store italienske Biografi af Bruno.

S. 72 Note 15 omtaler Forf. »en forordning [af 1629] som i praksis kom til å gi dødsstøtet til disse uddannelsesreiser Europa rundt«. Det havde her været ønskeligt, om det nærmere var blevet præciseret, hvilken Forordning der særlig tænkes paa. Aabenbart sigtes der dels til den berømte Forordning af 29. Marts 1629 om »Kirkens Embede og Myndighed«, dels til en senere Forordning af 7. November 1629¹, der gav Regler for Indrettelsen af teologisk Attestats, men jeg maa erklære mig i høj Grad uenig med Forf. i Fortolkningen af disse Forordninger. Der blev ganske vist 1629 indført en Embedsprøve som Adgangsbetingung til Præstekald, men man kan ikke opfatte disse Forordninger som rettede mod Tilbøjeligheden til at søge videre Uddannelse i Udlandet. Uddragene af de mange Matrikler for fremmede Højskoler² — f. Eks. for Rostock og Wittenberg — taler da ogsaa et andet Sprog. Først Landets ulykkelige økonomiske Forhold efter 1660 begrænsede for Alvor Studierejsernes Antal.

Paa sin Udenlandsrejse udgav Cort Aslaksen et af sine mærkeligste Skrifter »De natura cæli triplicis«, Siegen 1597, et ejendommeligt Forsøg paa at sammensmelte den bibelske Forestillingsverden med den moderne Naturvidenskab. Som Eksempel paa de opsigtsvækkende Teser, dette Arbejde indeholder, nævner Forf. S. 90 den Sætning, at Kristi Udtalelse om, at Himmel og Jord skal forgaa, maa forstaas som gældende ikke deres Substans, men deres Kvaliteter.

»For rettroende kristne av enhver konfesjonell type må en så frisinnet ytring ha vakt forferdelse«, tilføjes der, og som Støtte herfor henvises der til, at i Det kgl. Biblioteks Eksemplar af Bogen har en samtidig Læser »i margen

¹) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove 1536—1683 III, 140 ff., 158, 173 f. Jvfr. Kh. Saml. 2. R. II, 620 ff.

²) Fortegnelse over saadanne Matrikelsudtog i Personalhistorisk Tidsskrift 12. R. IV, 129 ff.

skrevet et kraftig »dubet«.« Hertil er for det første at sige, at det anførte Ord ikke er skrevet særlig kraftigt, men med en almindelig fin Haand. Og dernæst: hvad betyder »dubet?« Det vil være overflødigt at gruble herover, da et nøjere Eftersyn viser, at der staar »dubit.«, aabenbart en Forkortelse for dubito eller dubitatio o.l.

S. 123 hævder Dr. Garstein sikkert med fuld Ret, at den mangeaarige Studierejse, Cort Aslaksen kom til at foretage i sin Ungdoms Aar, utvivlsomt blev af dybtgaaende Betydning for hans hele Udvikling. Det virker dog ikke overbevisende, naar Forf. til Støtte for denne Opfattelse henviser til de Viaticumsskrivelser, Anbefalingsskrivelser for yngre, som Aslaksen senere kom til at udstede. For det første maa man spørge: hvor findes disse? Man søger forgæves Oplysning herom i Fortegnelsen over Aslaksens Breve o.l. S. 365, og jeg mindes aldrig at være stødt paa saadanne Aktstykker fra hans Haand. Det eneste, som Forf. i Virkeligheden kan henvise til, er en enkelt Viaticumsskrivelse af 10. Maj 1609 for en ung Mand, der skulde rejse til Norge. Da Forf. har været saa forsynlig at anbringe den i Facsimile lige over for Titelbladet, kan enhver med Lethed læse den og derved overbevise sig om, at den ikke indeholder andet end almindelige, formelagtige Vendinger, ikke et eneste Ord om Cort Aslaksens eget Syn paa Værdien af Studierejser.

I Efteraaret 1599 vendte Cort Aslaksen tilbage til Fædrelandet. Rejsen var til Ende, og han skiltes nu fra den, der i en Aarrække havde været hans Fælle i Livet og i Studierne, Otte (Stensen) Brahe. Det havde da været rimeligt til Afsked at kaste et Blik fremad for at se, hvad der blev af den unge Mand¹. Han blev Herremand — ejede til sin Død 1651 bl. a. Næsbyholm —, men det blev jo saa mange.

¹) Paa højest forvirrende Maade er han i H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon II, 13 blevet sammenblandet med sin Fætter Otte Akselsen Brahe († 1611). Begge Fætre studerede samtidig 1597 i Genève (Personhistorisk Tidsskrift IV, 333, 334).

Mærkeligere er det, at han ikke kom til at repræsentere en almindelig Junkertype, men aabenbart var en dybt religiøs Personlighed. Herom vidner en Bog, han udgav 1632, og som tryktes i hans egen Gaard i København, »Andectige / korte Huusz oc Kircke Bøner«¹. Bogen er forsynet med et fyldigt Tillæg af Oversættelser af Davids Psalmer. For en Personlighed af denne Støbning har det vel ikke været uden Betydning i Ungdommens modtagelige Aar at have haft en Mentor som Cort Aslaksen.

8. Som en vidtberejst og veluddannet Videnskabsmand var Cort Aslaksen 1599, 35 Aar gammel, kommet tilbage til Danmark. Det traf sig saa heldigt, at han allerede næste Aar kunde blive knyttet til Universitetet, først som Professor i Latin (professor pædagogicus), siden i Græsk, idet han tillige fra 1606 vikarierede for Professoren i Hebraisk. Alt dette tilligemed Aslaksens Stilling i den heftige Strid om Exorcismen 1606—7 behandles i 3. Hovedafsnit (S. 124—98)².

Medens meget af, hvad der her meddeles om Universitetsforhold o.l., ikke udmærker sig ved Nyhedens Interesse, gælder dette ikke Kapitlet om Cort Aslaksen som Hebraist (S. 133 ff.) Uden at være specielt sagkyndig tør man dog nok ud fra almindelige lærdomshistoriske Synspunkter sige, at Skildringen af hans fremragende Indsats til Bedste for det hebræiske Sprogstudium gør et tillidvæk-

¹) Eneste Eksempplar af Originaludgaven i Karen Brahes Bibliotek i Odense. Den bærer intet Forfatternavn, men Bl. A 2 staar: »Simbolum Ottonis Brahe de Neßbyeholm: Constanter & sincerè«. Senere Udgaver 1641, 1649. — Den her givne Oversættelse af Davids Psalmer er ikke omtalt af Rørdam i hans Oversigt over danske Bearbejdelser af disse i det 17. Aarhundrede (Kh. Saml. 2. R. I, 538 ff.).

²) Fra Aslaksens Professortid kan endnu anføres to Notitser: 1604 nævnes han som Broder i Skydeselskabet (Det kgl. kjøbenhavnske Skydeselskab og danske Broderskab I, 279), og vistnok 1602 hørte han til den Kreds af Mænd, som modtog den lærde Islænder Arngrim Jonsen venligt (Arngrim Jonsen, Apotribe calumniæ, 1622, p. 30).

kende Indtryk. Man maa ønske, at en semitisk Filolog vilde granske dette nøjere.

Som ganske særligt værdifuldt vil jeg fremhæve det omfattende Kapitel S. 161 ff. om Cort Aslaksens filosofiske Standpunkt baade paa Formalfilosofiens (Instrumental-filosofiens) og Naturfilosofiens Omraader. I Følge det i Indledningen fremsatte Program forlader Forf. her den realhistoriske Grund for at slaa over i Idéhistorien, og han gør det paa en saa tilfredsstillende Maade, at jeg ikke nærer Tvivl om, at Dr. Garsteins mest fremherskende Evner netop ligger paa det idéhistoriske Omraade.

Ganske vist kan man ud fra Bogens hele Komposition indvende, at dette Afsnit er alt for fyldigt og rummer alt for mange specielle Enkeltheder i Forhold til den øvrige Behandling, en vis Mangel paa Balance kommer derved til at præge Bogen, men man maa give Forf. Ret i, at en Redegørelse for Cort Aslaksens Filosofi er af megen Vigtighed ogsaa for Forstaaelsen af hans teologiske Helhedsanskuelse, som den senere træder frem.

Cort Aslaksens Instrumentalfilosofi bestemmes rigtigt nok som aldeles afgørende paavirket af den ejendommelige Retning, som efter den franske Filosof Pierre de la Ramée kaldes Ramismen. De fleste Kendetegn ved denne genfindes ogsaa hos Aslaksen. Men det er ogsaa rigtigt — og vigtigt — som Forf. gør — at betone, at paa eet væsentligt Punkt adskiller han sig fra Ramismen: ved sin levende Interesse for Metafysik, som var de fleste »ægte« Ramister en Pestilens. Det viser, hvor forsigtig man bør være med at hefte bestemte Etiketter paa Folk — Livets konkrete Virkelighed er langt rigere, end man skulde tro efter de logiske Skemata.

Ikke mindre interessant, men langt mere sammensat, er Cort Aslaksens Forhold til Naturfilosofien, som det især fremgaar af hans tidligere nævnte, mærkelige Bog »De natura cæli triplicis«, 1597. Jeg skulde tro, at Forf. har fuldstændig Ret i her at eftervise den stærke Paavirkning,

Aslaksen røber fra sin Læremester Tycho Brahe, men samtidig lader der sig paavise Indflydelse fra en lang Række andre Strømninger især inden for den platoniskfarvede Renæssancefilosofi. Om det her er lykkedes Forf. at udskille alle Elementer — eller om dette overhovedet er muligt —, maa jeg overlade til kyndigere at afgøre.

Hele dette omfattende Komplex af Forestillinger og Symboler søger Cort Aslaksen at sammenarbejde med Bibelens Naturbillede til en Helhed, der dog set med moderne Øjne mangler virkelig indre Enhed. Det er meget træffende, at Forf. (S. 197) kan karakterisere Aslaksens filosofiske Anskuelse som »Eklekticisme« — det er netop en Hovedejendommelighed ved saa mange i denne Tidsalder, saaledes ogsaa ved hans store Modstander Hans Poulsen Resen, der hverken filosofisk eller teologisk repræsenterer et »rent« — konsekvent — Standpunkt.

Under Behandlingen af Aslaksens »De natura cæli« vilde det forøvrigt have været lærerigt, om Forf. som en tidsmæssig ret nøje Parallel havde nævnt et Arbejde af en naturvidenskabeligt interesseret Teolog, Ægidius Lauridsen († 1627 som Erkedegn i Ribe), »Oratio de cometarum genere et subjecto«, Zerbst 1593. Man vil her som hos Aslaksen træffe en ejendommelig Forening af Paavirkning fra Tycho Brahe, Sympati for helt eller halvt kalvinske Teologer, en moderne naturvidenskabelig Betragtningssmaade og afgjort Opposition mod Aristoteles' Tyranni, under hvilket Menneskeheden saa længe havde trællet (saaledes Indflydelse fra Ramismen)¹.

Nogle Enkeltheder i dette Afsnit indbyder til nærmere Kritik.

Forf. kan ikke frikendes for nu og da at ville blæse temmelig ligegyldige Spørgsmaal op til »Problemer«, især naar han tror at se sin Regning ved at stille sig selv i Relief som den, der har udtalt det forløsende Ord. Saaledes drøf-

¹) Jvfr. min Omtale i Personalhistorisk Tidsskrift 11. R. II, 38.

tes S. 127 Spørgsmaalet om, hvornaar Aslaksen har tiltraadt som Universitetets Notarius. Det er ikke noget betydningsfuldt Problem, men til Gengæld er Forf.s Løsning afgjort urigtig. Den hidtidige Opfattelse (fremsat af H. F. Rørdam¹) har været den, at han tiltraadte som Notar den 3. September 1600, men nu faar vi at vide, at »et nærmere studium av de originale konsistorieprotokollene [d. v. s. Acta consistorii] viser at dette må være feil«, idet Aslaksens Haandskrift allerede skal findes her fra den 30. August. Hertil er at sige, at Referatet i Acta consistorii for 30. August ganske vist ikke er skrevet med den hidtilværende Notars, Professor Laurids Skaubos Haand, men heller ikke med Aslaksens, der først forekommer den 3. September. Rørdams Læsning og Opfattelse af dette »Problem« staar saaledes urokket. Den, der har skrevet Referatet for den 30. August, maa være en af de andre Professorer, der har vikarieret for Skaubo, ligesom Aslaksen selv den 24. November 1599 (og 12. Juli 1600).

S. 135 hævder Forf., at det i Følge gældende Skolelove op igennem hele Reformationsaarhundredet var »forbudt« at læse Hebraisk i Skolerne. Det er et overdrevent og urigtigt Udtryk. Det eneste Sted, der kunde pege i denne Retning, er det bekendte i Kirkeordinansen, der indskærper, at Hovedvægten i Undervisningen skal hvile paa Latinen, og derpaa føjer til: »thi deres Mening er ulidelig, som ville, at Børnene skal lære Græsk og Hebraisk, *førend* de faar noget fremmelig forbedret sig i Latinen«². Det er en almindelig Betragtning, der her fremsættes, og i samme Aandedræt omtales dog nogen Undervisning i Græsk!

Men Sagen er, den haardhændede Fortolkning af det citerede Sted skal bruges til Imødegaaelse af en uskyldig Formodning, jeg har tilladt mig at fremsætte om, at Indkøb af et hebræisk Leksikon til Ribe Katedralskole ca.

¹) Kh. Saml. 4. R. IV, 93.

²) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove 1536—1683 I, 93.

1567 formentlig har været til Brug for Disciplene¹. Jeg maa vedblivende mene, at det er forsvarligt at fremsætte en saadan Hypotese, skønt jeg vel ved, at Skoleundervisningen i Hebraisk først finder sin faste Plads paa Skoleplanen af 1604.

S. 138 hedder det om Jacob Madsen Aarhus' Behandling af Anomalierne i den hebræiske Grammatik, at den formentligt repræsenterer »en tradisjonell undervisningsform«. Det er meget troligt, men højst mærkelig lyder da Karakteristiken S. 143 af Aslaksens Grammatik, at naar man ser bort fra Afsnittet om Anomalierne med samme Inddeling som hos J. M. Aarhus, »finnes det ikke noen nye eller eiendommelige synspunkter i denne grammatikken«. Men denne Inddeling af Anomalierne var jo netop ikke ny!

S. 171 omtales J. M. Aarhus' epokegørende, ramistisk paavirkede Bog »De literis«. Forf. synes her ikke at kende Nyudgaven 1930 med fyldige Indledninger ved P. Skautrup og Chr. Møller (*Acta Jutlandica* III).

S. 139 aftrykkes den vidtløftige Titel paa Claus Nicolaisen Blechings mærkelige Lærebog i Hebraisk »Jødeland i Norge«, 1686 (kun bevaret i Haandskrift (i Gl. kgl. Saml., 4°, 1963)). Forf. har dog været meget uheldig ved dette Aftryk. I Gengivelsen af den halve Snæs Linier, Titlen fylder, findes ikke mindre end ni Fejl, deriblandt to Gange den alvorligere »sallige« for »hellige«.

Som nævnt findes der i dette 3. Hovedafsnit et større Kapitel om Exorcismestriden, men det bringer ikke meget nyt, og det nye er ikke altid godt. Jeg bemærker straks, at det er positivt urigtigt, naar det S. 148 siges, at Exorcismen var sløffet i Udkastet til den nye Kirkeordinans af 1561. I Daabsliturgien i denne findes netop Formularen: *adjuro te spiritus immunde, in nomine patris, filii et spiritus sancti, ut recedas ab hoc famulo Jhesu Christi*².

¹) Bjørn Kornerup, *Ribe Katedralskoles Historie* I, 304.

²) *Confessio et Ordinatio ecclesiarum Danicarum anno MDLXI conscriptae*, ed. Bjørn Kornerup, 1953, p. 148.

Med Hensyn til Aslaksens Stilling til Spørgsmaalet om Exorcismens eventuelle Bortfald dvæler Forf. naturligt nok ved den Betænkning, som man allerede fra det 18. Aarhundrede har tillagt denne, men han har den Fortjeneste skarpsindigt at have gjort opmærksom paa, at et Monogram, der er tilføjet ved en af de Afskrifter, hvori den alene er overleveret, næsten afgiver et tvingende Bevis for, at Betænkningen virkelig hidrører fra Aslaksen (S. 151).

Som rimeligt er, er det Forf. magtpaaliggende at godtgøre, at just den Afskrift (i Gl. kgl. Saml., Fol., 124), hvori Monogrammet findes, er et solidt Kildegrundlag. Men Argumentationen herfor er mærkelig. Det hedder her, at da det sidste Aktstykke, der er afskrevet her, er fra 1656, er den foreliggende Afskrift »et av de aller eldste som eksisterer i dag«. Man faar af denne Formulering let det Indtryk, at Forf. mener, at Afskriften maa stamme fra væsentlig samme Tid som det senest daterede, afskrevne Aktstykke. Det er en Slutning, der ikke holder Stik. Det eneste, man med Sikkerhed kan slutte, er det, at Afskriften ikke kan være tidligere end 1656, men alene et Blik paa Haandskriften vil vise, at Hefte stammer fra det 18. Aarhundrede. Ikke desto mindre beholder Forf. sikkert Ret i, at det er et udmærket Kildegrundlag, men det maa begrundes ud fra en helt anden Omstændighed, som aabenbart ikke har været Forf. bekendt, den nemlig, at Afskriften skyldes den meget omhyggelige kirkehistoriske Samler, Provst D. G. Zwergius († 1757).

Aslaksens Betænkning refereres udførligt S. 156—7. Det er et klart og interessant Indlæg til Fordel for Exorcismens Afskaffelse, men reelt fik det ingen afgørende Betydning, da det modsatte Standpunkt sejrede, især takket være Resens forbitrede Modstand. Heller ikke senere kan jeg tro — som hævdet hos Forf. S. 160 —, at hans Betænkning kom til at spille nogensomhelst Rolle. Ganske vist blev den udgivet tre Gange ved det 18. Aarhundredes Midte, deraf to Gange paa Tysk (om end ved danske Mænd), men det

var af rent historiske Grunde. Jeg ser ikke, hvad Forf. bygger sin Opfattelse paa, at den skulde have haft Betydning i de senere Kampe for at faa Exorcismen fjernet. Da dette skete i Danmark og Norge ved Forordningen af 7. Maj 1783, leder man i hvert Tilfælde forgæves i Forakterne til denne efter et Spor af Cort Aslaksens Betænkning¹.

I Almindelighed maa man anerkende den kritiske Soberhed, der udmærker Dr. Garsteins Behandling af de forskellige Foreteelser, men under Fremstillingen af Gangen i Exorcismestridighederne er der unægtelig et Punkt, hvor Forf. næppe kan frikendes for at ville arrangere det foreliggende Stof efter sit eget Hoved og derved gøre sig skyldig i en noget letsindig Omgang med de forhaandenværende Kildevidnesbyrd. Det er ved Spørgsmaalet om de af Kongen krævede Betænkninger om en eventuel Afskaffelse af Exorcismen.

Det staar fast, at Christian IV oprindelig var stemt for at lade dette Led af Liturgien falde bort, men han ønskede, før en endelig Bestemmelse blev taget, at indhente sagkyndig Vejledning. Derfor indkaldte han ved et Brev af 6. April 1606 Vota fra det teologiske Fakultets Professorer og Rigets Bisper. Nogle af disse Betænkninger foreligger endnu (i Afskrift), men desuden mærkeligt nok ogsaa Vota fra tre Professorer, der den Gang ikke havde Sæde i det teologiske Fakultet: Jon Jacobsen Venusin, Johannes Stephanius og Cort Aslaksen.

Nu bestræber Forf. sig (S. 151 ff.) for at sandsynliggøre, at disse tre Mænd maatte henregnes til dem, til hvem det nævnte Kongebrev var rettet. Dette forekommer mig betænkeligt. For det første er Brevet klart nok (foruden til Bisperne) stilet alene til »menige Professoribus in Facultate theologica«². For det andet synes Forf.'s Bestræbelser for

¹) Sjællandske Registre 1783 Nr. 352 med Indlæg.

²) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove III, 26.

at presse de nævnte tre Mænd ind i denne Kreds noget kunstlede, naar han vil argumentere ud fra de enkeltes daværende Position.

Om Johannes Stephanus, der var Professor i Dialektik og kun i Visitatsperioder skulde holde vikarierende teologiske Forelæsninger for Sjællands Biskop, hedder det (S. 152), at det »sikkert« maa have tilfaldt ham at være Vikar for hvilkensomhelst af de andre teologiske Professorer, dersom de var fraværende. Hvorfor skulde dette være »sikkert«? Mig bekendt foreligger der intet Vidnesbyrd i Kilderne til Støtte for denne Antagelse.

Med Hensyn til Cort Aslaksen oplyser Forf., at han 1606—7 ikke blot var Professor i Græsk, men tillige fast vikarierende Professor i Hebraisk og maa derfor — tilføjes der (S. 153) — have faaet overdraget de Rettigheder og Pligter, som var knyttet til det paagældende Professorat. Videre hedder det: »ifølge det gjeldende reglement havde professoren i hebraisk plikt til å udtale sig i alle spørgsmål vedrørende tolkningen av Den hellige skrift«. Hvilket Reglement? spørger man. Ja, Forf. giver i Note 52 Henvisning til Fundatsen af 13. Juli 1557 for Oprettelsen af det hebræiske Professorat. Heri staar der ganske vist, at Oprettelsen af Professoratet skyldes Omsorgen for de studerende, fordi det er dem nyttigt at faa Undervisning i Hebraisk til desto »grundligere at kunne udlægge Guds hellige Ord og Evangelium«; men der staar ikke et eneste Ord om, at Professoren i dette Sprog skulde have Pligt til at udtale sig i »alle spørgsmål« vedrørende Fortolkningen af den hellige Skrift (om overhovedet Spørgsmaalet om Exorcismen kunde komme ind herunder, er endda en anden Sag), og noget senere »Reglement« er mig ikke bekendt.

Og endelig Venusin, Professor i Rhetorik, da har selv Forf. indset, at det vilde være højst vanskeligt at faa ham ind blandt de teologiske Professorer, til hvem det nævnte Kongebrev var stilet. Det maa skyldes andre Grunde, at

han er blevet raadspurgt, formodentlig hans nære personlige Tilknytning til Kongen. Forøvrigt maa man vistnok sige, at hans Betænkning er affattet i en saa flot og satirisk Tone, at det ikke er let at tænke sig, at den skulde være en officiel Erklæring. Den gør mere Indtryk af at være en halvt privat Udtalelse¹.

Jeg maa tilstaa, at jeg anser alle Forf.'s Spekulationer paa dette Punkt for temmelig frugtesløse og i det hele uden større Interesse. Man maa vistnok som hidtil lade sig nøje med at sige, at der foruden Vota fra de teologiske Professorer og Bisperne tillige paa et eller andet, ikke nærmere angivet Tidspunkt af en eller anden Grund er blevet indhentet Udtalelser fra Stephanius, Aslaksen og Venusin, antagelig fordi Kongen har ønsket at faa Sagen saa alsidigt belyst som muligt.

9. Det fjerde Hovedafsnit om Cort Aslaksen som Professor i Teologi 1607—24 (S. 199—341) er Bogens største og for saa vidt vigtigste, som det behandler hans Manddomsgerning og hans Deltagelse i Tidens store teologiske og kirkelige Opgør. Det vises heri, hvorledes Aslaksens kryptokalvinske Sympatier gør ham til Hans Poulsen Resens Hovedmodstander, hvorledes han drages ind i Retssagen mod Oluf Kock 1614, hvorledes han slipper fra den med Livet, men maa betale Frelsen med en fuldstændig Forandring af sin Teologi i luthersk-ortodoks Retning. Der er noget tragisk ved at se, hvorledes en saa begavet og rigt udstyret Natur som Aslaksen maa vige for en haardhændet Kolos som Resen, der dog i flere Henseender stod under ham, men som havde det vigtige Kort paa Haanden at være en Exponent for Tidens sejrende Retning.

Alt dette er meget rigtigt set og skildret af Dr. Garstein, men derimod bringer hele dette fyldige Afsnit ikke meget

¹) Trykt i Kh. Saml. 3. R. I, 301—4.

nyt. Til Dels ligger det i Sagens Natur, da adskillige Punkter i Tidens Historie og i Aslaksens egen Optræden i nyere Tid er blevet indgaaende behandlet. Personlig har det været mig en Tilfredsstillelse at se, at en saa grundig Efterprøvelse af herhen hørende Spørgsmaal i min Bog om H. P. Resen i alt væsentlig har ladet den der fremstillede Opfattelse af Begivenhedernes Udvikling og Sammenhæng urokket.

Derimod er der Grund til at beklage, at Forf. ved den valgte Disposition i dette Afsnit netop har afskaaret sig fra at give det nye, der i saa høj Grad var tiltrængt, en mere indgaaende Behandling af Cort Aslaksens teologiske Standpunkt, især efter 1614. Hvad der meddeles om dette (S. 302—10), er spinkelt og langt fra tilstrækkeligt. Vi maa nu vente, at 2. Del af Værket vil bringe den nærmere Fremstilling. Der er saa meget mere Grund til at beklage denne Mangel, som Forf. sikkert har mange Betingelser for i denne Sammenhæng at yde noget værdifuldt. Herfor taler bl. a. Gennemgangen S. 222 ff. af Cort Aslaksens Forelæsninger 1608 ff. (bevaret i en Students¹ Kollegiehefter), hvori det bl. a. vises, at Aslaksen i sin Disposition af Dogmatiken paa ejendommelig Maade afviger fra den melanchtoniske Inddeling og genoptager et førreformatorsk Skema, som kan føres tilbage til Origenes og Petrus Lombardus, og som forøvrigt genfindes hos Calvin (i 3. Udgave af hans *Institutio Christianæ religionis*).

Mine Indvendinger mod dette Afsnit gælder fortrinsvis en Række Enkeltheder. Saaledes forekommer det mig ikke at være et træffende Udtryk S. 221 at kalde Aslaksens dogmatiske Helhedsfremstilling »intet mindre enn den første norske dogmatikk som noensinne har sett dagens lys«. Rent bortset fra, at det er mindre appropriat at tale

¹) Om denne, Rasmus Jensen Varde (Vorde), kunde være oplyst, at han siden blev Lektor ved Gymnasiet i Roskilde og Medlem af Kapitlet sammesteds. Han nævnes endnu 1639. (Personalhistorisk Tidsskrift III, 137. H. F. Rørdam, *Monumenta historiæ Danicæ* 2. R. II, 78).

om, at den »har sett dagens lys«, da den aldrig blev trykt, er det paaankede Udtryk egnet til at bane Vejen for Misforstaaelser, idet det synes dannet ud fra moderne nationale Forestillinger. Bedre havde det været at sige, at det er den første Dogmatik, der er skrevet af en i Norge født Teolog; i sit Anlægspræg er den hverken dansk eller norsk, men af europæisk Støbning. Der er saa meget mere Grund til at opponere mod denne Formulering, som Forf. et andet Sted (S. 321 Note 39) noget smaaligt tager Professor Andreas Brandrud i Skole, fordi han har kaldt Cort Aslaksen »en dansk historieskriver«, skønt dette for saa vidt er rigtigt, som Aslaksen — om end født i Norge — paa dette Omraade tilhørte Datidens danske Kultur.

S. 223 hedder det om Aslaksens Fremstilling, at »karakteristisk er at hans dogmatikk inneholder få henvisninger til samtidige teologer«, men paa næste Side tales der om »de overordentlig mange henvisningene til verker av reformerte forfattere« [hvoraf dog mange hørte hjemme i hans egen Tidsalder]. Disse to Udtryk rimer ikke godt sammen, og bedre er det heller ikke, naar det S. 308 siges, at det er karakteristisk for Aslaksens Teologi efter 1614, at man »nå ikke lenger engang kan finne spor etter et forsøk på å skape en syntese mellom hans naturfilosofi og teologi«, skønt Læseren allerede S. 304 var blevet oplyst om, at han i sine *Prælectiones theologicæ* fra 1616 »har reproducert hele sin lære om de saliges himmel, slik som man finner den fremstilt i hans *De natura cæli triplicis*« [af 1597].

S. 237 Note 29 hævder Forf. »til utfylling av Kornerups karakteristikk« af Resens og Iver Stubs bekendte Oversættelser af Job, at Stubs er »en meget frisk og lettflytende oversættelse på dansk folkemål som står i en sterk kontrast til Resens knudrete og sterkt hebraiserende uttryksmåter«. Ved fornyet Sammenligning maa jeg dog fastholde mit Udtryk (H. P. Resen I, 315), at »i Retning af Letlæselighed og Klarhed har den ene intet at lade den anden høre«. I denne Opfattelse er jeg yderligere blevet bestyrket ved

at læse den ansete Semitist og Bibelkender, Professor E. Hammershaimbs Dom: »begge oversættelser minder om hinanden i deres ubehjælpssomme stil. Enkelte steder må man nok give Resen et lille plus, når ret skal være ret; men ingen af dem er god«¹.

S. 247 Note 12 omtales den rostockske Professor Eilhard Lubins Kommentar til Galaterbrevet, 1610, dediceret Peder Winstrup, H. P. Resen og Aslaksen. Det eneste kendte Eksempplar findes (eller fandtes) i Universitetsbiblioteket i Rostock. Forf. har ikke kunnet benytte det der, men Oplysningen er hentet fra min Bog om Resen (S. 400), dog uden Kildeangivelse!

Et betydningsfuldt Moment i den store Resen-Kockske Fejde er Spørgsmaalet om, hvem der har sendt de anfægtede Resenske Teser til de udenlandske Teologer, specielt til Eilhard Lubin. Kunde det tænkes at være Cort Aslaksen? Forf. besvarer dette benægtende, idet han (S. 263) siger, at »ved å undersøge dette dokument [Lubins Brev til Aslaksen] noe nærmere« fremgaar det, at det er Resen selv, som har sendt ham sine Teser. Det er sikkert ganske rigtigt, blot beklageligt, at Forf. ikke nævner, at denne Undersøgelse og med samme Resultat allerede forlængst er foretaget af mig, jvfr. H. P. Resen I, 441: »den bevarede Original af Brevet synes dog afgjort at vise, at dette ikke er Tilfældet« (at Aslaksen skulde have fremsendt Teserne).

De udenlandske Teologers Breve blev fremlagt for Kommissionsdomstolen i Kolding 1614. Om Tidspunktet i Processen, paa hvilket de blev producerede, har Forf. en længere Udvikling S. 275—6, der er væsentlig identisk med mine Udtalelser (Resen I, 431 Note 6), dog ogsaa her uden Kildeangivelse. Derimod har Forf. sikkert Ret i, at det var Aslaksen, ikke Oluf Kock — som jeg paa Grundlag af en af Teksterne af Domsforhandlingerne var tilbøjelig til at mene —, der fremlagde Brevene. Her er et af de meget faa

¹) Bidrag til Den danske Bibels Historie, udg. af Aarhus Universitet, 1950, S. 127.

Punkter, hvor det er lykkedes Forf. at komme et lille Stykke videre end hans nærmeste Forgænger.

S. 265 vil Forf. ikke lade min Opfattelse (Resen I, 441) gælde, at Aslaksen skulde være optraadt tvetydigt over for sin Kampfælle Oluf Kock ved 1611 at lade sig bruge af Resen til at give Kock en Advarsel i Anledning af hans voldsomme Prædiken-Udtalelser mod Resen. Dette synes dog ikke overbevisende, naar Forf. selv (S. 264) maa citere en Udtalelse af Kock om, at Aslaksen vel ikke havde instigeret ham til Angreb paa Resen, men dog raadet ham til at gøre sin Bestilling og Kald, om end »caute«¹. Tilmed maa Forf. indrømme (S. 267), at senere, da Kock havde fortalt Aslaksen, at han vilde klage til Kongen over Resen, han da fraraadede dette Skridt og i Stedet noget uldent henstillede at vise Kansler Christian Friis de udenlandske Teologers Breve med de skarpe Angreb paa Resen. Hvad han sagde ved den Lejlighed, karakteriseres af Forf. med Ordene »denne unektelig tvetydige udtalelse«. Sikkert med Rette, men Aslaksen staar overhovedet i hele denne Sag i et ejendommeligt clair-obscur. Han kan næppe frikendes for at have spillet en vis dobbelt Rolle. Paa den ene Side har det ikke været ham ukært at faa Kock til at gaa løs paa Resen, paa den anden Side har han været ængstelig ved Tanken paa maaske ikke at kunne besværgede Aander, han selv havde fremmanet.

S. 266 citerer Forf. en Passus fra et Brev fra Niels Mikkelsen Aalborg til Oluf Kock paa denne Maade: »Vale pugilice et athleticæ, parastate illo tuo [Olaio Coccio], amico meo et fautore singulari Dn. D. Aslacho ex me etiam salutato perhumaniter«. Den i skarp Parentes satte Tilføjelse gør dog Sætningen meningsløs. Brevet er jo til Oluf Kock, og vilde man endelig gøre denne, ingenlunde paakrævede,

¹) Forf.s Gengivelse (S. 264) af denne vigtige Sætning: »at jeg skulde lade af at gøre min Bestilling osv.« er desværre blevet misdannet, idet det aldeles afgørende »ikke« foran »skulde« er faldet ud (jvfr. Kh. Saml. 3. R. I, 578).

Tilføjelse, maatte Ordene flyttes op foran parastate og sættes i Vokativ. Parastate — amico — salutato er en absolut Ablativ.

S. 277 Note 37 bebrejdes det mig, at jeg har anført en vigtig Udtalelse af Aslaksen under Retsforhandlingerne i Kolding blot efter eet Haandskrift (Hovedhaandskriftet), og det tilføjes, efter at en Række Afskrifter er opregnede: »denne setningen er således langt bedre bevitnet enn formodet hos Kornerup«. Jeg ser ikke, at den bliver bedre bevidnet gennem en Række senere Afskrifter (som forøvrigt er nævnede hos mig S. 495).

I den litterære Forhandling om Resens Standpunkt udgør det kun i Haandskrift bevarede »De novo stylo Reseniano« (Gl. kgl. Saml., 4°, 1460) et af de mest skarpt-skaarne Indlæg. Jeg har tidligere haft Lejlighed til at behandle det (H. P. Resen I, 390—3), og ogsaa Aslaksens Biograf gaar udførligt ind paa det (S. 258 ff.). Fra gammel Tid har man udpeget Cort Aslaksen som Forfatter til dette dygtige og skarpe Angrebsskrift, og jeg har ogsaa selv været tilbøjelig til at slutte mig til denne Opfattelse, skønt det maa indrømmes, at noget tvingende Bevis ud fra Haandskriftets hele Karakter kan der ikke leveres. Det glæder mig at se, at Dr. Garstein ved en fornyet Analyse af indre Grunde mener endnu stærkere at kunne sandsynliggøre Aslaksens Forfatterskab.

Derimod maa jeg bestemt vende mig mod nogle Hypoteser i Tilknytning til dette Haandskrift, som Forf. har opstillet S. 262—3, og som i det hele hører til de svageste Partier i Bogen. Forf. tager sit Udgangspunkt i en Paaskrift paa Haandskriftet: »Has phrases apologetico scripto tutatus F. B. Resenius, quod in consistorio pleno, præsentibus etiam episcopis recitatum est, et censuris singulorum approbatum, quas vide libr. lit. C.« Der sluttes nu videre af den fejlagtige Angivelse af Resens Forbogstaver »F. B.« for »H. [eller J.] P.«, at »påskriften må være av meget sen dato«, ja saa sen, at den paagældende, der har gjort Tilføjelsen,

kan tænkes fejlagtigt at have identificeret »De novo stylo Reseniano« med et Indlæg i Forhandlingerne om Resens berømte Forsvarsskrift »De sancta fide«, 1614. En yderligere Støtte for denne Tanke finder Forf. i Paaskriftens Henvisning til libr. lit. C. C. maa nemlig antagelig opløses »Consistorium« (o: Consistorii), og da man nu ved, at Forhandlingerne blev protokollerede, maa der sandsynligvis sigtes til »konsistorieprotokollene«, men da man her ikke finder en Stavelse om »De novo stylo Reseniano«, viser det, at Paaskriften indeholder en Misforstaaelse.

Hele denne Opstilling gør paa Forhaand ikke noget sandsynligt Indtryk og svæver i Virkeligheden ganske i Luften. For det første maa det siges, at den Skrift, hvormed Tilføjelsen er skrevet, ikke kan være »av meget sen dato«, men i Følge sin hele Karakter ikke godt kan være yngre end ca. 1660. Det er da lidet tænkeligt, at en Mand, der ca. 20 Aar efter Resens Død interesserede sig for Enkeltheder i Resen-Stridighederne, ikke skulde kende Resens Forbogstaver — han var sandelig ikke i den Grad glemt herhjemme saa tidligt. Men det afgørende Moment er dog, at der aldeles ikke staar F. Forf. har urigtigt læst Tilføjelsens *ē* som F, medens det skal opløses som *est*. Det paagældende Udtryk bliver da: »Has phrases... tutatus est B[eatus] Resenius«, hvilket giver god Mening.

Hvad videre Fortolkningen af »quas vide libr. lit. C.« angaar, da maa det paa Forhaand siges, at C ikke kan betyde Consistorium (o: Consistorii), da Sammenhængen viser, at det er Betegnelsen for et Litra i en Bog. Derfor kunde det naturligvis godt være en Henvisning til en af »konsistorieprotokollene«, men i de endnu bevarede Acta consistorii findes Forhandlingerne om »De sancta fide« ikke indført, og Konsistoriums Kopibøger, der indeholder Referatet heraf, er ikke litrerede, men paginerede.

Den omtalte »libr.« maa da være en nu ukendt Bog, maaske et nu tabt Afskriftshefte med alle Forhandlinger og Vota. Snarere skal der vel tænkes paa et af de haand-

skrevne Eksemplarer af Resens »De sancta fide«. De er ogsaa nu alle tabte, men eet kom med Peder Resens Bibliotek til det gamle Universitetsbibliotek¹. Før det kom hertil, *kan* den anonyme Samler have set det andetsteds.

Forøvrigt er det af Betydning for Forstaaelsen af det Haandskrift, Samleren har bygget paa, hvordan man vil fortolke Tilføjelsens »qvas« i sidste Linie. Grammatisk kan det henføres enten til »phrases« eller til »censuris«. Det sidste er vel efter Sammenhængen det sandsynligste. — Skønt jeg saaledes ikke kan godtage Forf.s her behandlede Opstilling, maa jeg dog erklære mig enig i Slutresultatet, at »De novo stylo Reseniano« ikke har været et Indlæg i de officielle Forhandlinger om De sancta fide (til hvilket Skrift der overhovedet ikke refereres)². Der maa være Tale om et privat Angrebskrift, der er gaaet rundt i Afskrifter.

S. 307 omtales Jesper Brochmands Kritik fra 1616 af Aslaksens kristologiske Teser, bevaret i Haandskrift i Gl. kgl. Saml., 4°, 1465 under Titel »Notæ brevicula« (skal være breviculæ). Lidet præcist tales der om »originaldokumentet til denne kritikken«. Det havde været klarere at skrive: Jesper Brochmands egenhændige Renskrift.

Under Behandlingen af den sidste Periode i Aslaksens Liv siges det S. 325, at han ved Resens Udnævnelse til Sjællands Biskop blev Summus Theologus og Dekanus for det teologiske Fakultet. Jeg anser den sidste Stilling for meget tvivlsom for Aslaksens Vedkommende. 1704 taler Professor Hans Wandal om, at Resen (og Efterfølgere som Sjællands Biskopper) vedblev at forrette promotiones solennes, saaledes at han vedblivende var Decanus de facto, om end ikke de jure³. Vigtigere er dog et samtidigt Kildevidnesbyrd, Ligprogrammet over Resen af 1638, hvori han udtrykkeligt kaldes »S.S. theol. doctor, ejusdem

¹) Jvfr. H. P. Resen I, 453.

²) Indlægget maa forøvrigt tænkes affattet før 1613, da Resens tredje kristologiske Disputats ikke behandles heri (H. P. Resen I, 390).

³) Kh. Saml. 2. R. VI, 9.

facultatis *decanus* et senior«. Der kan ogsaa mindes om, at det hedder i Gravskriften over Jesper Brochmand, at han ved Resens Død »ad S. Theol. Facult. Decanatum . . . evectus est«¹.

10. Til selve Afhandlingen er der føjet en Række Tillæg. S. 348—57 findes — meget nyttigt — et »English summary«, der dog mispyrdes af nogle Fejl. Det er saaledes urigtigt, naar det her (S. 355) siges, at Aslaksen »was suspected of being an adherent of the dogma of predestination preached by Zwingli«. — S. 342—44 optages af en Exkurs om Aslaksens Navn, som lyder meget sandsynlig, men som nærmere bør overvejes af Filologer.

S. 345—47 aftrykker Forf. meget passende det Spørgsmaal, Quæstio, som ved hans Promotion til Dr. theol. den 22. Oktober 1607 efter Tidens Skik blev rettet til ham af et Barn. Det behandlede Spørgsmaalet om det ondes Aarsag og om Arvesynden. Som Tekstgrundlag har Udgiveren kunnet benytte dels en Koncept af Professor Johannes Stephanus (i dennes Kopibog Kall, 4°, 512), dels en »gammel Afskrift« (i Ny kgl. Saml., Fol., 1390)². Tekstgengivelsen er dog ikke udadtil. S. 345 L. 2 i Overskriften »promotore *Dni* Episcopo«, læs *Dno*. L. 4 i Teksten »solemni«, læs solenni. S. 346 L. 1 »namque«, læs nam quæ. S. 346 2 Stykke mangler L. 5—9 i Stephanus' Tekst. Forf. formoder, at det manglende Stykke har været skrevet paa en løs Seddel, som nu er gaaet tabt, hvorfor han giver Teksten efter den gamle Afskrift. Dette tjener mere til Ære for Forf.s Skarpsindighed end for hans Omhu, thi den paa-gældende Seddel ligger endnu i Stephanus' Kopibog, blot paa et andet Sted (ved S. 417!). Endelig kan bemærkes, at naar det S. 345 nederste Linie i Referatet af den Opfattelse, at der ikke findes Arvesynd, hedder: »Ac primo quidem id

¹) R. Vinding, Academia Hauniensis p. 242.

²) Forøvrigt er der ikke Tale om en særlig gammel Afskrift, da en Paategning paa Haandskriftets Titelblad viser, at den er taget 1779—80.

liquet, inquit, a persona Adami et Evæ», saa er det urigtigt, naar Forf. med Støtte i den gamle Afskrift hævder, at Ordet inquit »er åpenbart blitt sløffet ved opplesningen under promosjonsakten«. Baade Forf. og den gamle Afskriver har misforstaaet Ordet, som om Subjektet var Barnet, der førte Ordet ved den bestemte Lejlighed. De har overset, at det er god klassisk Sprogbrug at bruge »inquit« i Betydningen »hedder det jo« ved Anførelse af Indvendinger. Forøvrigt viser et nærmere Eftersyn af Originalen, at der ikke staar »inquit«, men »inquiunt« (sc. adversarii), hvad der unægtelig letter Fortolkningen af det paagældende Sted.

Et følgende Tillæg (S. 358—67) bringer en fyldig bibliografisk Oversigt over Aslaksens Forfatterskab. Det er et praktisk Hjælpemiddel, men det havde ikke været nogen Skade til, om det var udarbejdet med større Nøjagtighed. Man bør sikkert ikke gaa i Rette med Forf., fordi han har søgt at normalisere de mange uensartede Bogtitler, hvis ydre Form ofte er præget af typografiske Tilfældigheder, men det er en Mangel, at han ikke i nogle indledende Bemærkninger har vejledet Benytteren med Hensyn til de Principer, han har villet følge. Som Bibliografien nu fremtræder, gør den et ret principløst Indtryk. Det vilde føre for vidt her at opregne alle de Inkonsekvenser og mindre Unøjagtigheder, der findes her. Kun skal Opmærksomheden henledes paa, at Titlen paa et af Aslaksens Hovedværker »Oratio theologico-historica de religionis per D. Martinum Lutherum reformatæ origine et progressu etc.«, 1617, desværre gengives i en meningsløs Form som »Oratio theologico-historica de religionibus per D. Martinum Lutherum reformatæ origine et progressu etc.« Det kan ikke være en lapsus, da den samme Misdannelse forefindes igen S. 357 (her endda med glemmt »origine«) og S. 314.

Efter en mindre heldig svensk Disputatsskik, som aabenbart nu ogsaa vinder Indpas i Norge, meddeles der S. 368—87 en Liste over »anførte kilder og sitert litteratur«. Utvivl-

somt kunde denne Snes store Sider have været anvendt til et mere produktivt Formaals.

Endelig afsluttes Bogen med et Personnavneregister, hvad der meget maa paaskønnes i Betragtning af de ikke faa historiske Bøger, der stadig udsendes uden Register. Et og andet heri er dog egnet til at vække Forundring. Man forstaar saaledes ikke ret, hvilket alfabetisk Princip der har faaet Forf. til at anbringe Rørdam, H. F., *foran* Rothmann og Rutingius. Naar det oplyses, at Niels Backendorf var en tysk Teolog, er det vildledende; han var en dansk Dr. med. (jvfr. de af mig i Kh. Saml. 6. R. II, 686; III, 603 givne Meddelelser). D. G. Zwergius var ikke »prost i Frederiksborg«, men Sognepræst i Slangerup og Provst i Lynge-Frederiksborg Herred. — Det havde været ønskeligt, om der i Registeret var optaget Navnene paa Aslaksens Respondenter.

Forholdene har ført det med sig, at der i det foregaaende fortrinsvis er blevet peget paa de negative Sider og Punkter ved den nye Biografi af Cort Aslaksen. Trods de Fejl og Skrøbeligheder, der er blevet fremhævet baade i Enkeltheder og ved Metoden, maa man dog sikkert fastholde Hovedindtrykket af, at den foreliggende Bog er et solidt og værdifuldt Arbejde, et vakkert testimonium eruditionis. Personlig har jeg i alt væsentlig følt mig i Overensstemmelse med Forfatteren i Fremstillingen og Bedømmelsen af den mærkelige Nordmand Cort Aslaksen. Der er da Grund til at lykønske Dr. Oskar Garstein til Fuldførelsen af dette Skrift og til at udtale Haabet om, at man fra hans Haand tør vente nye Arbejder til Belysning af den dansk-norske Kirkehistorie.

II.

Af Einar Molland.

Ved denne disputas er vi i den usedvanlige situasjon at den mann hvis levnetsløp og livsverk er disputasens gjenstand, selv har gitt utførlige forskrifter for hvordan de to parter, opponent og respondent, bør forholde seg ved en anledning som denne. I slutten av sin bok »Om talekunsten og drøftelsens kunst«, *De dicendi et disserendi ratione* gir Cort Aslakssøn meget bestemte regler for hvordan en disputasjon bør foregå.

Begge parter ved en disputas har visse felles plikter som han inndeler i teologiske, etiske og logiske plikter. Til de etiske plikter hører at begge skal elske fairness og velvilje, så de oppfatter alt som blir sagt av motparten på en velvillig måte, samt at de skal unnfly *sophisticam*, *morositatem*, *convitia*, *calumnias*, d.e. sofistiske knep, surhet, animert høyrøstethet og ærekrenkende ord. Til de logiske plikter hører å føre *status controversiæ* tilbake til sin opprinnelse, ikke å tillate seg selv eller sin tales strøm å bli ført bort fra hovedsaken, og å veie de fremførte argumenter på sannhetens rettfærdige vektskål.

Så langt håper jeg at vi begge, respondenten og jeg, skal følge Cort Aslakssøns anvisninger. Derimot kan jeg ikke love å følge hans påbud om å fremføre mine argumenter i form av syllogismer (*syllogistice disserere*). Og jeg kan ikke helt følge ham når han kategorisk forbyr *personas permutare*, idet opponenten ikke skal ha lov til å understøtte respondenten i hans standpunkt. Jeg akter nemlig å begynne min opposisjon med i strid med Cunradus Aslachus Bergensis

å si en del godt om den foreliggende avhandling, i den forhåpning at han dog ville ha tillatt noen anerkjennende ord om respondenten som et *exordium*, innen opposisjonen begynner.

Cand. theol. Oskar Garsteins avhandling om Cort Aslakssøn har betydelige fortjenester. Han har skrevet en lesbar, vel dokumentert og — tross de innvendinger som må gjøres på dette punkt — ganske velskreven bok om sin en gang så berømte landsmann, den første nordmann som har innehatt et professorat i Kjøbenhavn¹. »Det hadde ikke været for meget,« skrev Sophus Thormodsæter i 1917 (Videnskabs-selskapets Forhandlinger 1917, s. 13), »om mester Kort blev gjenstand for en utførligere norsk livsskildring.« Nu er denne livsskildring kommet i en verdig form i doktorandens avhandling. Boken har også den fortjeneste at doktoranden har supplert den personalhistoriske og universitetshistoriske undersøkelse med idéhistoriske synspunkter. Han har med held forsøkt å bestemme Cort Aslakssøns filosofiske og teologiske standpunkt og har undersøkt hans forhold til samtidens åndsretninger. Avhandlingen vitner på mange måter om fortrolighet med det tidlige 17. århundredes dansk-norske og almeneuropeiske universitets- og lærdomshistorie, og om hans evne til å arbeide med historiske problemer på dette felt.

Meget av hva boken inneholder, står allerede å lese hos tidligere forfattere som har beskjeftiget seg med tidsalderen og særlig med Cort Aslakssøn. Doktoranden har endog, som jeg skal påvise, overtatt langt mer fra sine forgjengere enn han lar sine lesere tro han har overtatt. Men så har han også på mange punkter beriket vår viten med nytt materiale og nye enkeltheter, og fremfor alt ved sine

¹) Når Cort Aslakssøn har vært betegnet som den eneste norske professor i Kjøbenhavn scrut for Ludvig Holberg (Francis Bull i NBL), må denne betegnelse nu modificeres, da Kr. Valkner har gjort det sannsynlig at den Jørgen Hansson som var professor i hebraisk 1671—82, var nordmann (Norsk teol. tidsskr. 1950, s. 161 ff.).

interessante idéhistoriske betraktninger. På noen få punkter reduserer han sine forgjengeres opplysninger ved f.eks. på s. 80 f. å påvise overbevisende at en *Oratio de studiis philosophiæ* med urette har vært tilskrevet Cort Aslaksson av den tidligere forskning.

Men min oppgave som opponent er ikke å rose doktorandens arbeide, derimot å angripe det. *Opponentis officium*, sier Cunradus Aslachus, *geminum est, videlicet obiectiones mouere et motas urgere*: »Opponentens oppgave er dobbelt, å fremsette innvendinger og å drive de fremsatte innvendinger igjennom« (*De dicendi et disserendi ratione*, p. 234). Jeg vil ikke gå inn på de detaljerte anvisninger han gir opponenten, og heller ikke levereglene for respondenten, unntagen denne ene: *Nonnumquam etiam argumentum totum conceditur*, »Stundom innrømmes opponentens argument i sin helhet.«

Jeg akter å påtale 1) doktorandens forsyndelser mot det norske språk, 2) hans mishandling av det latinske språk, 3) visse anakronismer i noen uttrykk han har anvendt, og 4) hans forhold til den tidligere forskning. Så følger en del bemerkninger til enkeltheter.

Boken gjør i det ytre et tiltalende inntrykk, er meget lesbart skrevet i en noe causerende og bred, men behagelig stil, og inneholder i den norske tekst få trykkfeil i egentlig forstand. Derimot er der mange trykkfeil i de latinske og engelske ord, hvor hans kontroll har vært meget mangelfull. Det engelske resymé s. 348 ff. er skrevet på et engelsk med mange feil, hvorav en del formodentlig er trykkfeil.

Jeg vet at doktoranden ikke er vokset opp i et norsk språkmiljø. Han skriver da også norsk som en mann som har lært språket godt, men er usikker endog i ganske elementære eiendommeligheter. Det er påfallende hvor usikker han er i substantivenes genus. Han bruker også ofte uriktige preposisjoner. Han bruker således uttrykket at den peripatetiske filosofi »utmerket seg av sofisteri« (s. 162). Jeg liker ikke at han taler om »hypostasen mellom de to

naturer hos Kristus» (s. 245) — det må hete »av«. Det lyder selsomt når han skriver: »Det var ikke bare ved de lærde universitetene i Rostock og Heidelberg det kom protestskrivelser til Danmark» (s. 247). Thomas av Aquino kalles stadig »Thomas Aquino« (s. 115, 171, 184, 332). Han må enten hete »Thomas av Aquino« eller »Thomas Aquinas«.

Dokt.s forsyndelser mot den latinske grammatikk er tallrike. Jeg har notert 33 ved en velvillig beregning, idet en feil som er gjentatt flere ganger, bare telles som én. Her skal gis noen prøver.

Når dokt. gjengir latinske boktitler og citater forkortet, generer det ham ikke å beholde en preposisjon, men utelate det substantiv den styrer, hvorved den kommer til å styre helt andre kasus enn den skal ha. Han skriver således *De professorum linguarum Orientalium Academicæ Witebergensis* (s. 138 anm. 25, 387), idet han utelater »in philologia sacra meritis«. S. 167 finnes et ufullstendig citat, »ars est rerum utilium . . .«, som er blitt uforståelig fordi det substantiv som styrer genitiven, er utelatt. Rent galt går det når dokt. har villet forbedre den tekst han har lest. Jeg kan ikke forklare den merkelige boktitel *Oratio theologico-historica de religionibus per D. Martinum Lutherum reformatæ origine et progressu in Germania* (således konsekvent hver gang boken omtales, s. 314, 357, 358) som annet enn et forsøk på å forbedre verkets titel som har »religionis«, ikke »religionibus« etter »de«. Et citat på 4 linjer s. 148 anm. 21 er blitt vanskelig forståelig og frister til konjunktur fordi dokt. av en eller annen grunn har utelatt ordet »Quia« som setningen innledes med. S. 166 anm. 25 skriver han i en fri gjengivelse av en thesis hos Cort Aslakssøn »ars est« + en akkusativ. Akkusativen (*habitus cum ratione vera effectivum*) har han fra Cort Aslakssøn, men her er den objektspredikatsord til »Aristoteles artem definit«, og derfor på sin plass. Ikke så få ganger har et adjektiv som står til et substantiv, fått en annen kasus enn dette: notæ brevicula (s. 307), jubileus anni (s. 319), omnis genere

(s. 324) o.s.v. På s. 363 må i l. 22 »ne« rettes til »nec«, i l. 27 »de« foran »postrema« utelates, i l. 41 »ad« rettes til »ab«.

Anakronismene er ikke mange, men de burde ikke ha forekommet. Det jeg her vil påtale, er navneformene Barbara Olufsdatter Mortensen og endog Barbara Mortensen s. 337 f. Går det an å kalle en dame i 1603 for Frk. Mortensen? Og bør hennes mor kalles Marina, f. Pedersen? Og bør Barbara selv etter sitt giftermål med Cort Aslakssøn hete »fru Aslakssøn« (3 g. på s. 338 og tidligere s. 140 anm. 36)? Til doktorandens trøst vil jeg opplyse at slike navneformer endog forekommer hos Ehrencron-Müller (V. 204) og i Dansk Biografisk Leksikon (art. Aslaksen, Kurt, hvor navneformen ikke skyldes artikelens forfatter).

Jeg finner også — med fare for å fremkalle språkpolitiske lidenskaper — at det er litt underlig når doktoranden s. 340 taler om Cort Aslakssøns evne til å uttrykke seg muntlig og skriftlig på *norsk*, latin, gresk og hebraisk. Jeg ville ha sagt »dansk«, da noe eget norsk skriftspråk ikke eksisterte på denne tid, og da han talte dansk med norsk aksent.

En anakronisme er også uttrykket »den danske og norske kirke« på s. 301. Uttrykket forekommer i en parafraserende gjengivelse av en kilde som doktoranden på dette punkt ikke har forstått helt korrekt. Kilden er de danske biskopers brev til stattholderen i kongens fravær angående Resens erklæring *De sancta fide*. Her forekommer ordene *novos et inusitados in nostris ecclesiis terminos et loquendi formas*. Doktoranden parafraserer ordene slik: Biskopene anmodet om at »Resen måtte bli pålagt å avholde seg fra å benytte et teologisk vokabular som var ukjent innenfor den danske og norske kirke«. Er det flertallsformen *in nostris ecclesiis* han gjengir på denne måte? I så fall bygger han på en misoppfatning av tidens språkbruk. I det 17. årh. talte man vanlig ikke om »den danske kirke« eller »den norske kirke«. Man talte om »Kirken« kort og godt — det var kirken i religiøs mening, den universelle kirke. Eller man brukte *ecclesiae* i flertall, og da må ordet passende gjengis med

»menigheter« eller »sogn«. Man kunne tale om *ecclesiæ Danicæ*, men neppe om *ecclesia Danica*. Jeg bør dog gjøre oppmerksom på at *ecclesia Danica* forekommer i et dokument fra 1614, trykt hos Pontoppidan III. 602 (Dom av 10. juni 1614 over N. M. Aalborg). Uttrykket er så usedvanlig at man må spørre om Pontoppidans tekst er riktig. Der er gode eksempler på tidens språkbruk i den latinske Kirkeordinans av 1537 (*ecclesiæ* i plur. i fortalen), i den danske Ordinans av 1539 (»Kierckerne vdi Danmarckis Riige oc wore Hertugdomme«) og ikke minst i den nylig av Kornerup utgitte *Confessio et Ordinatio ecclesiarum Danicarum*, hvor det tales om *nostre ecclesie danice* i pluralis. Språkbruken henger sammen med at man i det 16. og 17. århundre aldeles ikke oppfattet kirken som en institusjon ved siden av eller inkorporert i staten. Ennu så sent som i 1680-årene heter det f.eks. »Danmarks og Norges Kirkeritual«, og ikke »den danske og norske kirkes ritual«. Uttrykket »den danske kirke« kommer, så vidt jeg vet, først i bruk i det 18. århundre. Pontoppidan kunne kalle sitt verk *Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici*. Forandringen i språkbruken skyldes at en naturrettslig betraktning av kirken som korporasjon hadde begynt å prege oppfatningen. Om dette hadde doktoranden kunnet lese en interessant utredning hos H. J. H. Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmaalet i Danmark indtil 1874 (Kbh. 1948, s. 3 ff., 7 ff., 525, 529), og hvis han hadde gjort det, tror jeg han ville ha unngått den anakronistiske uttrykksmåte å tale om »den danske og den norske kirke« når han skal gjengi *nostræ ecclesiæ* i et dokument fra 1614.

I doktorandens forhold til den tidligere forskning vil jeg bebreide ham, dels at han har oversett et par opplysninger hos sine forgjengere, dels at han har gjort en langt rikligere bruk av Bjørn Kornerups bok om Resen enn han lar leserne få inntrykk av.

På s. 302, midt på siden, sier dokt. at vi »fra annet hold« vet at Cort Aslakssøn »i dette tidsrom« har holdt en fore-

lesningsrekke over Confessio Augustana. I den tilhørende fotnote henviser han til H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie, IV 675. Her finner man forelesningskatalogen for året 1618—19, hvor Cort Aslakssøn kunngjør at han etter tidligere å ha forelest over de 8 første artikler av Confessio Augustana, nu aktet å behandle de resterende 13 artikler. Han har altså bare villet kommentere de 21 første artikler, Konfesjonens første *libellus*. Hvis doktoranden hadde bladet 14 sider videre i Rørdams kildesamling, ville han ha funnet forelesningskatalogen for året 1619—20, som Rørdam dessuten henviser til i bd. III s. 340, og da ville han ha sett at Cort Aslakssøn i dette år skulle forelese over de tre gjenstående artikler av Confessio Augustana, *videlicet de peccato, de bonis operibus et cultu sanctorum*, for derpå etter avslutningen av denne serie å gi en kort oversikt over den kristne lære. De tre nevnte artikler lar seg lett identifisere som artiklene 19, 20 og 21. Ved å kombinere denne opplysning med det bevarte forelesningsreferat kan vi altså fastslå at forelesningsserien over Confessio Augustana begynte 1. april 1616 og antagelig er brakt til en avslutning i 1619, samt at den teologiske student hvis referat vi har, fulgte forelesningene ut universitetsåret 1618—19 og refererte dem, men ikke fortsatte referatet da professoren i det nye universitetsår 1619—20 gjenopptok forelesningene over Konfesjonen. Ved litt iherdigere bruk av Rørdams kildesamling hadde altså doktoranden kunnet gi oss eksaktere opplysninger enn han gjør s. 302.

Hos S. M. Gjellerup: Biskop Jens Dinesen Jersin (Kbh. 1868—70) s. 118, og J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den Lærde (1896), s. 130, hadde han kunnet finne en opplysning om at professor Balthazar Mentzer i Giessen (omtalt av doktoranden s. 247 f.) i 1621 dedicerte tre disputasjoner *De electione* til Resen, Cort Aslakssøn og Brochmand.

Den forgjenger hvis verker doktoranden har hatt mest hjelp av, ved siden av H. F. Rørdam, er dagens første opposent. Han har takket kgl. ordenshistoriograf og over-

arkivar Bjørn Kornerup i sitt forord for råd og veiledning, har fremhevet hans meget betydelige bidrag til Cort Aslakssøns biografi i sin innledning (s. 20) og har henvist oftere i sine noter til denne forsker enn til noen annen vitenskapelig forfatter.

Fremfor alt er det i det store kapitel om Resen-stridighetene, s. 231—301, at doktoranden er avhengig av denne forgjenger. Det aller meste av hva disse 71 sidene inneholder, står allerede å lese hos Kornerup, hvilket ikke er annet enn man kunne vente, for det måtte på forhånd formodes å være vanskelig å fremdra nytt materiale eller å avtvinge kildene nye opplysninger som går ut over hva Kornerup alt har brakt. Doktoranden sier også selv s. 244 anm. 1 at denne forgjenger »ikke har levnet synderlig meget nytt som kunne trekkes frem i dagens lys, når man da ser bort fra forståelsen av Cort Aslakssøns holdning til og opptreden under disse dramatiske rettssakene.«

Doktoranden har antagelig ment at denne fotnote er en generell kvittering for de tallrike lån som han på de følgende 58 sider har foretatt hos denne forfatter, og tilstrekkelig kvittering i tillegg til de 25 enkelthenvvisninger til Kornerups bok på disse sidene, hvorav en del gjelder detaljer hvor han ikke er enig med forfatteren. Jeg kan ikke fri meg fra inntrykket av at han på denne måte kamuflerer en avhengighet som strekker seg like til utførlige verbale lån. Han citerer hele tiden kildene og henviser også ikke sjelden til Kornerups Resen-biografi, men har åpenbart langt flere av sine kildehenvisninger og sine formuleringer fra denne bok enn han vil være ved. Særlig liker jeg ikke s. 263, anm. 101. Her henviser han til Kornerups oversikt i hans biografi av Resen over aktstykkene i saken mot Oluf Kock, men han lar faktisk leserne tro at det er doktoranden som først har oppdaget at det var Resen selv som hadde sendt sine omstridte teser til den tyske teolog Eilhard Lubin i Rostock, og ikke Cort Aslakssøn. Kornerup har gjort den samme iakttagelse på s. 441 i sin

bok, men doktoranden henviser ikke til dette sted. S. 273 er hele annet avsnitt med tilhørende fotnote overtatt praktisk talt ordrett fra Kornerup, uten noen henvisning (jfr. Kornerup, s. 413). Det samme er tilfelle med 22 linjer på s. 274 (jfr. Kornerup s. 429, 432 f.) og 7 linjer på s. 275 (jfr. Kornerup s. 434). Også s. 279 er der verbale lån fra Kornerup (jfr. Kornerup s. 435) uten noen kvittering, likeså et par lån på s. 286, hvor doktoranden og Kornerup har det samme ordvalg, og hvor dette ikke skyldes den kilde de begge har anvendt (jfr. Kornerup s. 444 f.).

I virkeligheten er det ikke meget i kapitlet om Resen-stridighetene som går ut over eller bringer noen korrektur til Kornerups fremstilling. S. 237 anm. 29 har han en annen vurdering av Ivar Stubs oversettelse av Jobs bok, som han til forskjell fra både Kornerup og Hammershaimb finner frisk og lettflytende. Jeg er tilbøyelig til å være enig med ham i at Ivar Stubs oversettelse er en tanke mere lesbar. S. 250 gjengir han et hittil upåaktet dikt om Oluf Kock fra 1610. S. 276, 277, 278 polemiserer han mot detaljer hos Kornerup. S. 280 f. har han opplysninger om Kocks opphold i Sverige som landflyktig, basert på kilder som ikke var publisert da Kornerup skrev om ham i sin Resen-bok, men som senere er utgitt av K., s. 285 har han et fyldigere referat av Cort Aslakssøns brev til Resen enn det vi leser hos Kornerup, og s. 255—257 en utførlig redegjørelse for Cort Aslakssøns stillingtagen i 1613 til Resens kristologi som ikke har noe motstykke i Kornerups bok.

Ved lesningen av kapitlet om Resen-stridighetene og Kort Aslakssøns deltagelse i dem blir man noe skuffet over ikke å finne mer av denslags, og man må komme noe i tvil om berettigelsen av et så utførlig kapitel om allerede fortrinlig belyste forhold og begivenheter; man finner endog et par sider om Conrad Vorstius' biografi (s. 282—4), hvor hver detalj, unntagen en uriktig sådan, står å lese i Kornerups Resen. Men da hele boken er skrevet i denne brede stil, måtte også Resen-stridighetene få en tilsvarende bred

behandling. Man kunne utvilsomt ha ønsket at boken hadde vært knappere og mer sammentrengt skrevet, men da ville den ikke ha blitt så lesbar og underholdende og gitt et så bredt bilde av tiden. Jeg vil derfor ikke særlig sterkt bebreide doktoranden hans bredde, men synes han burde ha røbet tydeligere hvor sterkt reproduserende kapitlet om Cort Aslakssøn og Resen-stridighetene i virkeligheten er.

Etter denne kritikk av form og metode kommer jeg til noen saklige angrepspunkter. Mine innvendinger gjelder bare detaljer. Som helhet betraktet er jeg meget fornøyd med doktorandens idéhistoriske belysning av Cort Aslakssøn.

Fremstillingen s. 161—198 av hans filosofiske standpunkt er fortjenstfull. Jeg har bare et par små bemerkninger. Den ene gjelder hans forhold til ramismen, som kunne ha vært bestemt litt nøyaktigere i den forøvrig gode analyse av *Theses de artis et philosophiæ definitione ac distributione* og av *De dicendi et disserendi ratione* på s. 166 ff. Det er riktig at Cort Aslakssøn i disse teser viser seg som ramist og selv nevner Petrus Ramus med tilslutning. Men i thesis 10 uttaler han dog at Ramus' definisjon må utvides for å bli holdbar: *Ac sic explenda videtur hæc Rami definitio si consistere debeat*. Og i de tilføyede *Qvæstiones* tar han i *Qvæstio I* uttrykkelig avstand fra Ramus på et punkt. *Qvæstio I* lyder slik: *An qvæstionis simplicis & conjunctæ doctrina é Logico territorio à Ramo proscripta, recte à Melanthon & Polano civitate Logica donetur?* »Mon læren om det enkle og det sammensatte spørsmål, som av Ramus er forvist fra logikkens område, med rette av Melancthon og Polanus er gitt borgerrett i logikken?» Svar A., d.v.s. *Affirmo*.

Det viser sig altså at ramisten Cort Aslakssøn både vil forbedre en av Ramus' definisjoner og fremsetter en avvikende oppfatning på et punkt. Doktoranden har selv s. 173 gjort oppmerksom på at C. A. ikke følger Ramus i hans avvisning av metafysikken. Dette er hans mest betydnings-

fulle avvikelse fra hans franske læremester. Han forholder seg altså til Ramus som en moderne barthianer forholder seg til Karl Barth når han følger ham i det aller meste, men avviker i enkeltpunkter.

S. 183 leser man at Kristus ifølge 1. Kor. 12,2 ble rykket opp i den tredje himmel ved sin himmelfart, og man undres da på om det er Cort Aslakssøn eller doktoranden som fortolker dette sted så merkverdig. Det viser seg at Cort Aslakssøn har oppfattet teksten riktig og sier at det var Paulus som ble rykket opp i den tredje himmel: *Quod non obscure indicat Paulus, dum se in tertium usq; Coelum, nempe paradisum coelestem fuisse raptum testatur.*

S. 282, l. 2 fra neden leser man at Vorstius ble professor i teologi ved universitetet i Steinfurt. Han ble utnevnt til professor ved et gymnasium i Steinfurt som greven av Bentheim nettopp hadde opprettet.

S. 288 og 291 formoder doktoranden at Niels Michelsen Aalborgs lære om visse hedningers frelse forut for Kristi komme til verden, vakte de ortodokse lutheraneres forargelse fordi den stod i »en indre sammenheng med den forkjetrede predestinasjonslære hos Zwingli«. Det er riktig at Niels Michelsen ble beskyldt for å være zwinglianer, men vi hører i kildene intet om at dette skyldtes at predestinasjonslæren var implisert i hva han hadde lært om hedningenes frelse. Zwingli hadde jo uttrykkelig lært at rettferdige hedninger som Sokrates ble frelst. Overensstemmelsen her var fullstendig nok, man behøvde ikke å gripe til predestinasjonslæren for å anklage ham for kjetteri.

Cort Aslakssøns bok *De dicendi et disserendi ratione* ble i 1622, samme år som den utkom, satt på index over de forbudte bøker av Indexkongregasjonen i Rom. Allerede Rørdam har opplysningen om at boken kom på index, og han undret seg over at en lærebok i retorikk fikk denne ære som ble den til del »uden at vi nu lettelig kunne gjætte, hvad Papisterne kunde have særlig mod dette [skrift] at

indvende» (III. 591). Også Francis Bull sier i Norsk Biografisk Leksikon at den »uvisst av hvilken grunn« ble satt på index. Doktoranden har foretatt undersøkelser både i de forskjellige index-utgaver, i litteraturen om *index librorum prohibitorum*, og på stedet i Rom og har da både kunnet publisere dekretet av 2. des. 1622 på en plansje forut for s. 331, og kunnet meddele en del nye opplysninger om bokens anbringelse i de senere index-utgaver.

Med Monsignore Mercati som kilde opplyser han at man på den tid ikke protokollerte noen motivering når en bok ble satt på index. Vi er altså henvist til å søke årsaken ved å lete etter anstøtelige ting i boken selv. Dette har da doktoranden gjort. Han finner s. 332 følgende årsaker: boken inneholder ramistisk filosofi, taler nedsettende om Thomas av Aquinos latinitet og bestrider kirkemøtenes ufeilbarhet og pavens primat. Jeg tror det anstøtelige må søkes i de anti-katolske ytringer av siste art.

Verkets Første bok *De rerum inventione et tractatione* må betegnes som forholdsvis uskyldig, sett fra Indexkongregasjonens synspunkt, selv om det på s. 38 sies at Bellarmin bør leses med motskriftene. Helt på slutten av Første bok kommer dog som et eksempel på anlegg av en gjendrivelse av en tese: *Non me clam est quid futilissimi illi Pontificii garriant. Sacrarum literarum auctoritatem pendere ab auctoritate Ecclesiæ Romanæ. Id quam falsum & absurdum non est difficile ostendere* (s. 99 f.).

Annen Bok, *De orationis puritate, elegantia et ornatu*, inneholder neppe noe som kunne være anstøtelig for censorene i Rom som vel har hatt omtrent de samme stilistiske idealer som Cort Aslakssøn. Jeg tror ikke at disse sønner av den sene renessanse og begynnende barokk har vært særlig støtt over å lese at Thomas av Aquino og Albertus Magnus ikke måtte tas som stilistiske forbilleder. Tredje Bok, *De disserendi sev disputandi ratione*, inneholder derimot meget som måtte være anstøtelig, idet den i stor utstrekning handler om teologiske disputasjoner og er

markert antikatolsk. Ved teologiske disputasjoner, får vi høre, skal man ta Skriften som sin basis, f.eks. når man skal disputere *adversus Pontificios et Photinianos* om rettferdiggjørelsen (s. 186). I redegjørelsen for disputasjonsteknikk velges slike eksempler som at vi skal disputere med jesuiter om Skriftens forståelighet, med papister om viljens frihet eller med papister om rettferdiggjørelsen (s. 200). Som eksempler på falsk og usaklig argumentering nevnes det katolske forsvar for læren om pavens ufeilbarhet (s. 201) eller for læren om tro og gjerninger (s. 203). Satan brukte et falsk disputasjonsknep da han bedrog våre første foreldre. *Sic Pontificii quoque argutantur* (s. 204). Etter definisjonen av en viss sort sofisme heter det *Cujusmodi sophismate utitur Bellarm. lib. 2 de Concil. cap. 2* (s. 206). Det er en feilslutning å kalle Petrus for *fundamentum ecclesiae* ut fra Herrens ord i Mat. 16 (s. 208), eller å si at der er 7 sakramenter (s. 209), eller at man må akseptere den muntlige tradisjon fra apostlene fordi man aksepterer *Symbolum Apostolicum* ved siden av Skriften (s. 209). Papistene begår en disputasjonsfeil når de begrunner pavens autoritet med pavelige uttalelser og derved lar ham vitne i sin egen sak, eller når de begrunner sine læremeninger med uttalelser av sin egen kirkes konsiler (s. 211). Når den katolske argumentering oppstilles i form av syllogismer, åpenbares feil i oversetning eller i undersetning eller i begge. Dette demonstreres på de katolske argumenter for kirkens overordnede autoritet i forhold til Skriften, for pavens primat, for konsilenes ufeilbarhet og for Skriftens utilstrekkelighet til å avgjøre teologiske kontroverser (s. 213 ff.). Dessuten kan man gripe Bellarmin i å motsi seg selv (s. 215).

En prøve på tidens konfesjonelle polemikk får vi i det svar som bør gis hvis papistene kaller lutheranerne for heretikere. Slik argumentering fortjener den avstraffelse av motstanderens person som kun hører hjemme i de mer animerte diskusjoner hvor man også må gripe til person-

lige argumenter. *Respondendum est*, man skal svare: »Hva hører jeg? Anklager du, din vanhellige munn, lutheranerne for kjetteri? Stikk hånden i din egen barm, kjenn på dine stinkende og skjendige sår og helbred dem! Hvis noen kirke skal fordømmes for kjetteri, så er det den pavelige som er sammenblåst og sammensydd av alle gamle kjetterier. Av disse er den lutherske kirke ved Guds nåde blitt rensset og befridd. Men den pavelige er nedsenket til begge ørene i denne stinkende smuss av alle villfarelser og kjetterier. Ja, gå nu hen, du esauitt (*Esauita* for *Jesuita*) og anklag falskelig de lutherske kirker for kjetteri!» (s. 217).

Også etter denne kraftsalve følger en rekke eksempler på feil i argumentene for de katolske læresetninger. I verkets avsluttende betraktninger om nytten og verdien av disputaser heter det at disse er nødvendige til bekjempelse av sannhetens motstandere. Som eksempler nevnes så Justins kamp mot hedningene, Irenæus' bekjempelse av sin tids kjettere, Tertullians av Markion o.s.v. Oppregningen ender med: *D. Lutherus* (trykkfeil *Lutheros*) *contra* (trykkfeil *aontra*) *Pontificios*, *Chemnitius adversus Concilium Tridentinum et plurimi contra Bellarmini futida et delira mendacia calamorum gladios strinxerunt* — »og mange har trukket sine penners sverd mot Bellarmins lettferdige og vanvittige løgner« (s. 232).

Etter disse prøver på Cort Aslakssøns konfesjonelle holdning i *De dicendi et disserendi ratione* tror jeg ikke det skulle være vanskelig å forstå Indexkongregasjonens reaksjon på denne lærebok i retorikk og diskusjonsteknikk.

Det siste punkt jeg vil nevne, er en ikke uviktig detalj i doktorandens oppfatning av forholdet mellom Cort Aslakssøn og Resen. S. 255—56 har han et langt citat fra *Physica et ethica Mosaica*, og deretter sier han: »Som man ser, er formuleringen overmåte dannet og høflig, samtidig som den gir klart uttrykk for Cort Aslakssøns avvisende holdning til Resens kristologi.« Jeg kan ikke finne at han er avvisende. Tvert imot, han sier at oppfatningen er

akseptabel når det sies at Kristi menneskelige natur er til fra evighet *non ἀπλῶς neque καθ'ἑαυτήν*, men bare *quoad Deum, eiusque æternam sapientiam*, hvilket vel nettopp var hva Resen hadde hevdet i *De uno mediatore*. Det er altså samme standpunkt som Cort Aslakssøn senere inntok i forhandlingene om *De sancta fide*, omtalt av doktoranden s. 297, hvor Cort Aslakssøn med rette henviste til sin *Physica et ethica Mosaica* s. 516. I dette verk har han altså ikke tatt avstand fra Resens kristologi.

Under disse omstendigheter er det merkelig at Aslakssøn kan ha skrevet det anonyme angrepsskrift *De novo stylo Reseniano* — hvis det da er Cort Aslakssøn som er forfatteren. Det er vel vanskelig å finne noen annen forfatter, for der er ikke mange å velge imellom. *De novo stylo Reseniano* må vel, som doktoranden gjør gjeldende s. 259, være skrevet våren 1613, altså før Cort Aslakssøn mottok brevene fra Paræus og Lubin med deres skarpe kritikk av Resens formuleringer, så han kunne ikke på dette tidspunkt ha vært inspirert av dem til å rette sine våpen mot Resen. Hvis Cort Aslakssøn er forfatteren av *De novo stylo Reseniano*, må han i høy grad ha spilt »et dobbelt Spil«, som Kornerup sier i sin bok om Resen, og mer av et dobbelt spill enn doktoranden vil ha det til.

Mine *obiectiones* er til ende. Jeg vil avslutte min opposisjon med å si at jeg synes doktorandens avhandling, tross dens betydelige svakheter, er et godt arbeide. Doktoranden har valgt som sitt forskningsfelt et område som ikke kan kalles lett tilgjengelig. Det krever bl.a. latinkunnskaper i et omfang som ikke er alminnelig hos oss, og kunnskaper i filosofi og teologi-historie i tillegg til evnen til stringent kildebehandling. Foreningen av disse egenskaper i én person er ikke vanlig hos oss. Vi har sterkt behov for en forsker iblant oss med doktorandens forutsetninger. Jeg ønsker ham til lykke med det vakre arbeid han har lagt frem om Cort Aslakssøn og vil uttale håpet om at han måtte kunne få anledning til å ta opp andre forskningsoppgaver i vår kirkehistorie som venter på sin løsning.